

HOOFSTUK 2

TREITERING AS FENOMEEN

2.1 INLEIDING

Die *Oxford Dictionary of Law* (2002 : 280) omskryf die begrip “reg” as ‘n “enforceable body of rules that govern any society”. Volgens Bray en Coetzee (2001 : 8) is een van die hoof funksies van onderwysreg om ‘n veilige leeromgewing te verskaf waarbinne leerders kan leer en ontwikkel.

In die lig van bogenoemde kan gesê word dat bepaalde regsreëls ‘n raamwerk bied waarbinne ‘n skool bestuur behoort te word en meer spesifiek met betrekking tot hierdie studie ‘n regsraamwerk verskaf waarbinne leerderveiligheid bestuur behoort te word.

Die opvoeder speel ‘n prominente rol met betrekking tot leerderveiligheid aangesien opvoeders in gevolg hul sorgsaamheidsplig verantwoordelik is vir die fisiese en psigiese veiligheid van leerders wat aan hul sorg toevertrou is. Die sorgsaamheidsplig van die opvoeder word gerig deur die *in loco parentis*-beginsel (Harris *et al.* 1992 : 142; Bray en Coetzee 2001 : 228). (Die konsepte “*in loco parentis*” en “sorgsaamheidsplig” as regsreëls, word volledig bespreek in hoofstuk 3).

Volgens Potgieter (2004 : 1 - 6); Beyer (1997 : 1, 2) asook Beckmann en Russo (2003 : 8) het die situasie, dat die sorgsaamheidsplig van die opvoeder slegs gerig word deur die *in loco parentis*-beginsel, verander. Regsreëls wat deel is van die Handves van Regte, wetgewing en internasionale reg, speel huidig ‘n groot rol om skole (opvoeders) te verplig en te bind om verantwoordelikheid te aanvaar vir hul sorgsaamheidsplig en om leerderveiligheid doeltreffend te bestuur. Die regsreëls wat openbare skole bind en rig om treitering as faset van leerderveiligheid te hanteer en te bestuur, word in hoofstuk 3 aangebied.

Kennis van die fenomeen “treitering” is onontbeerlik vir die identifisering van die toepaslike regsreëls gedurende die proses van dataversameling asook vir die

beskrywing van die toepaslike regsreëls binne 'n regsraamwerk. Kennis van die fenomeen, tesame met die regsreëls soos vervat in die regsraamwerk, vorm ook die basis vir die samestelling van die vrae tydens die semi-gestruktureerde onderhoude. Kennis van die fenomeen is ook onontbeerlik ten opsigte van die beskrywing van die regsimplikasies in hoofstuk 5. Hierdie noodsaaklike kennis van die fenomeen word in hierdie hoofstuk verskaf en die informasie word ingesamel deur middel van 'n intensiewe literatuurstudie van die betrokke fenomeen.

Treitering onder leerders is nie 'n nuwe verskynsel nie – dit is moontlik dat treitering plaasgevind het in skole sedert die eerste skole gestig is. Navorsing ten opsigte van treitering is so onlangs soos 1978 begin en wel deur Dan Olweus in Noorweë. Aanvanklik het slegs 'n paar navorsers hul navorsing met erns bejeën. Die keerpunt het gekom in 1982 toe drie seuns tussen 11 en 14 jaar selfmoord gepleeg het nadat hulle deur mede-leerders getreiter is. Belangstelling in die fenomeen, asook belangstelling in navorsing van die fenomeen, het hierna uitgebrei na lande soos Europa, Ierland, die Britse Eilande, Japan, Australië, Nieu-Seeland, Kanada en die VSA (Olweus 1994 : 1 – 2; Kaiser en Rasminsky 2003 : 231).

Volgens De Wet (2005a : 44) is daar 'n gebrek aan insig en empatie ten opsigte van die onderwerp by Suid-Afrikaanse opvoeders. Sommige Suid-Afrikaanse opvoeders sien treitering ook nog steeds nie as 'n verskynsel wat veroordeel en afgekeur moet word nie. Volgens Naser et al. (2004a : 28) is weinig navorsing in Suid-Afrika oor die onderwerp gepubliseer. De Wet (2005a : 44) glo die houding van ongevoeligheid teenoor treitering onder Suid-Afrikaanse opvoeders, kan verbind word aan die feit dat onvoldoende navorsing in Suid-Afrika oor die onderwerp gedoen is, veral ook ten opsigte van opvoeders se persepsie met betrekking tot treitering en hul houding ten opsigte van treitering.

Let wel: die voornaamwoorde “hy”, “sy” en “hom” verwys in hierdie studie terselfdertyd na die manlike geslag sowel as die vroulike geslag in gevalle waar die boelie, die slagoffer en die opvoeder ter sprake is.

2.2 OMSKRYWING VAN DIE BEGRIP “TREITERING”

Voordat daar in hierdie afdeling gefokus word op die omskrywing van die begrip “treitering”, is dit belangrik om aan te dui waarom “treitering” gebruik word as die Afrikaanse benaming vir die Engelse woord “bullying”. Alhoewel “boeliery” soms in die omgangstaal gebruik word as die Afrikaans vir “bullying”, word die woord “boeliery” nie in Afrikaans erken nie. Ander terme vir “bullying” wat wel in Afrikaans erken word, naamlik “afknouery” en “bullebakkerij”, se betekeniswaarde fokus op die fisiese. Daar is dus besluit op die term “treitering” wat nie slegs fokus op die fisiese aspek nie, maar meer soepel en omvattend is en ook ander vorme van treitering soos byvoorbeeld psigologiese treitering, verbale treitering, sosiale treitering, verhoudingsgerigte treitering en kubertreitering (wat nie fisies van aard is nie) beter kan akkommodeer. Die feit dat treitering eintlik herhalende teistering en misbruik is (sien afdeling 2.3.2), kom ook baie goed na vore in die betekeniswaarde van “treitering”. Die term “viktimisering” is ook nie geskik vir gebruik as die Afrikaanse term vir “bullying” nie. University of Oxford (2004 : 2) omskryf “viktimisering” as volg:

Victimization occurs specifically when a person is treated less favourably because he/she has asserted his/her rights under this guidance, either in making a complaint or in assisting a complainant in an investigation.

In die lig van University of Oxford se omskrywing van “viktimisering”, die verskillende vorme van treitering wat voorkom, asook die feit dat treitering gewoonlik gemotiveer word deur ‘n ongelykheid in mag wat gebaseer kan wees op ‘n verskeidenheid van eienskappe aan die kant van die slagoffer, is viktimisering met sy beperkte betekeniswaarde nie oorweeg as die Afrikaanse ekwivalent vir “bullying” nie.

In die volgende aanhaling uit Smith en Sharp (1994 : 1) is ‘n 28-jarige vrou aan die woord. Sy vertel hoe sy op skool getreiter is. Hierdie vertelling is ‘n baie goeie voorbeeld van hoe die fenomeen “treitering” in die praktyk (skoolsituasie en daarna) kan figureer:

They were older than me, they took a dislike to me ... various things happened .... they would take my cardigan and kick it around as a football, and they would kick me out of the way and carry on ... one boy pulled my hair so hard that some

came out, he dropped it in front of me ... I was pushed off the climbing frame, I didn't realize I had concussion but that's what it was ... I remember feeling very alone – no-one would help me ... I dreaded going to school. I'm quite insecure, even now .... I won't believe that people like me.

Alhoewel die intensiteit van die treitering nie in alle gevalle so intens is as wat die jong vrou in haar kinderjare ervaar het nie, kan die treitering ook veel ernstiger afmetings aanneem soos blyk uit die volgende aangepaste koerantberig (Olweus 1994 : 8):

Schoolboy Philip C was driven to his death by playground bullying. He hanged himself after being constantly threatened, pushed around and humiliated by three of his classmates. Finally, when the shy 16-year old's examination notes were stolen days before he was due to sit an important exam, he could take no more. Frightened to tell his parents, Philip chose to die. When he came home from school, he hanged himself by a rope from his bedroom door.

Daar bestaan geen standaarddefinisie of eenvormige definisie ten opsigte van die fenomeen "treitering" nie. Die literatuur met betrekking tot treitering bevat verskillende definisies van verskillende navorsers en verskillende skrywers. Die definisies kom grootliks met mekaar ooreen – die verskille het grotendeels te doen met die stelwyses, volledigheid, omvattendheid en die doel met die definisie. Daar sal volstaan word met die volgende drie definisies as 'n vertrekpunt vir die omskrywing en bespreking van die begrip "treitering":

Dan Olweus, baanbreker met betrekking tot navorsing oor treitering, definieer die fenomeen as volg (Olweus 1994 : 9):

A student is being bullied or victimized when he or she is exposed, repeatedly and over time, to negative actions on the part of one or more other students.

Die volgende funksionele en verduidelikende definisie is voorgelees aan deelnemers wat 'n vraelys oor treitering moes voltooi (Eslea en Smith 1994a : 2):

We say that a child (young person) is being bullied or picked on, when another child or a group of children say nasty things or unpleasant things to him or her. It is also bullying when a child is hit, kicked, threatened, locked inside a room, sent nasty notes, or when no-one ever talks to them and things like that. These things can happen frequently and it is difficult for the child being bullied to defend himself or herself. It is also bullying when a child is teased repeatedly in a nasty way. But it is not bullying when two children of about the same strength have the odd fight or quarrel.

Die volgende is 'n regsdefinisie van treitering van die staat Connecticut in die VSA (Ferrell-Smith : 2004 : 10):

Bullying: overt acts by a student or group of students directed against another student with the intent to ridicule, humiliate or intimidate the other student while on school grounds or at a school sponsored activity, repeated against the same student over time.

Olweus (1994 : 9) verduidelik die term “negatiewe optrede” in sy definisie as volg: Negatiewe optrede is aanwesig wanneer iemand deur 'n ander persoon se optrede beseer word of ongemak verduur. Negatiewe optrede is ook aanwesig wanneer daar 'n poging aangewend word om iemand te beseer of ongemak aan te doen. Negatiewe optrede kan ook, behalwe dat dit fisies of verbaal uitgevoer word, die vorm aanneem van byvoorbeeld gesigtrek, onweloweglike gebare, en om iemand opsetlik uit te sluit van 'n groep.

Olweus (1994 : 9) lig sy definisie verder toe deur klem te lê op die volgende belangrike aspekte: Die negatiewe optrede geskied herhaaldelik oor 'n tydperk; treitering (negatiewe optrede) kan uitgevoer word deur 'n individu of deur 'n groep; die teiken van treitering kan of 'n individu of 'n groep wees; om negatiewe optrede as treitering te beskryf, moet daar 'n ongelykheid in mag wees – die leerder wat blootgestel word aan die negatiewe optrede het probleme om homself te verdedig en kan hulpeloos wees as gevolg van die negatiewe optrede; daar kan ook onderskei word tussen direkte treitering (byvoorbeeld deur die slagoffer te skop) en indirekte treitering wat relatief onopsigtelik is (byvoorbeeld doelbewuste uitsluiting of ignorering). Alhoewel in hierdie

studie gefokus word op die treitering deur 'n boelie (enkelvoud), kan boelies ook soms in 'n groep opereer. In die literatuur word die term “mobbing” gebruik vir boelies wat in 'n groep opereer (Hazler 1996 : 6). “Mobbing” moet weer onderskei word van treitering as groepsproses waar die boelie bygestaan kan word deur assistente, aanhitters en buitestaanders – sien bespreking van treitering as groepsproses op bladsy 36.

Die tweede definisie bevat ook al die elemente wat voorkom in Olweus se definisie en die toeligting met betrekking tot sy definisie naamlik: die negatiewe optredes in die tweede definisie word spesifiek vermeld weens die aard van en doel met die definisie, sommige is direk van aard en ander indirek – sommige van die negatiewe optredes wat vermeld word, word verbaal uitgevoer en ander nie-verbaal; daar word ook melding gemaak dat die negatiewe optrede uitgevoer kan word deur 'n individu of groep; die belangrikheid van die ongelykheid in mag asook die feit dat die negatiewe optrede herhaaldelik en oor 'n tydperk geskied, word ook beklemtoon.

Regsdefinisies van treitering is noodsaaklik. Voordat wetgewers wette met betrekking tot treitering kan opstel en goedkeur, is dit noodsaaklik om eerstens die gedrag wat verbied moet word te definieer. Die belangrikste faset van 'n regsdefinisie is om te besluit oor die vlak van, en tipe skade of nadeel wat die gedrag moet veroorsaak om geklassifiseer te word as treiteringgedrag of treitering. Dit is 'n moeilike taak wat veral deur die volgende faktore bemoeilik word:

- Verskillende omstandighede met betrekking tot elke verskillende insident.
- Skole verskil ten opsigte van hul verwagtinge met betrekking tot leerdergedrag.
- Die oogmerk met en die motivering agter die treiteringgedrag.
- Die graad van treitering wat moeiliker is om te meet as fisiese besering nie teenwoordig is nie.
- Die hulpbronne beskikbaar om die probleem te hanteer (Ferrell-Smith 2004 : 4).

In die voorbeeld van die regsdefinisie van die staat Connecticut moet die treiteringgedrag die slagoffer bespotlik maak, verneder of intimideer om aan die regskriteria van treitering te voldoen. Wetgewing behoort ook spesifiek te wees ten opsigte van die plekke waar treitering plaasvind wat deur die wetgewing gedek word. Die regsdefinisie van Connecticut, en so ook die meeste ander regsdefinisies, meld die skoolterrein en aktiwiteite wat deur die skool gereël word as plekke wat deur wetgewing gedek word. Enkele ander regsdefinisies meld ook skoolbusse, busstoppe en aktiwiteite wat deur die skool gesanksioneer is (Ferrell-Smith 2004 : 4, 5; Oklahoma Statutes 2002 : 3).

Limber en Small (2003 : 446 - 448) spreek die volgende kritiek uit ten opsigte van regsdefinisies van treitering:

- Die groot verskille tussen regsdefinisies veral met betrekking tot die tipe gedragswyses wat as treitering geklassifiseer word (die tipe skade of nadeel wat die gedrag moet veroorsaak om geklassifiseer te word as treitering).
- Sommige wetgewing definieer nie die begrip “treitering” nie en laat dit aan onderwysdepartemente of skole oor om self te bepaal wat “treitering” in ‘n regskonteks beteken.
- Die geneigdheid om “treitering”, “intimidasie” en “teistering” as sinoniem te beskou – wetgewing oor “intimidasie” en “teistering” bepaal in baie gevalle dat die “intimidasie” en “teistering” gemotiveer moet word deur ras, kleur, nasionale herkoms, geslag en gestremdheid. Alhoewel treitering (“bullying”) volgens die University of Oxford (2004 : 1) as ‘n vorm van teistering beskou kan word, kan treitering nie gebaseer word op slegs spesifieke faktore soos ras, kleur, nasionaliteit, geslag en gestremdheid nie. Deur die term “treitering” bloot deel te maak van ‘n definisie / wetgewing oor “intimidasie” en “teistering” beteken dat die eie aard van “treitering” aangetas word, want die boelie word nie slegs (en eintlik selde) deur bogenoemde, spesifieke eienskappe van die slagoffer gemotiveer nie. Hierdie beperkinge kan dus nie vir treitering geld nie. Treitering word gewoonlik gemotiveer deur ‘n ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer wat gebaseer kan wees op ‘n verskeidenheid van eienskappe aan die kant van die slagoffer wat die slagoffer hulpeloos en kwesbaar maak. Hierdie

aspek word volledig bespreek in afdeling 2.3.3. Sien ook die verskillende vorme van treitering wat bespreek word in afdeling 2.4.

- Regsdefinisies verskil soms ook grootliks van die algemeen aanvaarde definisies wat gebruik word deur die navorsingsgemeenskap met betrekking tot treitering.

Alhoewel die samestelling van 'n regsdefinisie vir onderwyswetgewing 'n moeilike taak is wat deur verskeie faktore bemoeilik word, sal dit wetgewers wat regsdefinisies saamstel, baat om die definisie te baseer op die navorsing met betrekking tot treitering wat hoofsaaklik deur die sielkunde-navorsingsgemeenskap en die opvoedkunde-navorsingsgemeenskap gedoen is. Die motivering vir hierdie aanbeveling het hoofsaaklik te doen met die volgende aspekte:

- Die definisie sal hoofsaaklik geïmplementeer word deur skole (opvoeders) en deur houe indien sodanige saak die hof bereik. Indien die definisie op opvoedkunde-navorsing (en ook sielkunde-navorsing) gebaseer is, sal die definisie duideliker spreek tot die skool en opvoeders en die skoolsituasie (skoolkonteks) in ag neem. Die houe wat ook hierdie definisie in geval van litigasie moet implementeer, sal die omringende omstandighede van die insident beter kan implementeer (in ag neem), want die definisie op sigself is nie verwyderd van die skoolkonteks nie.
- Die regsdefinisie sal kennis neem van die belangrike elemente van treiteringgedrag en sal sodoende ook die uniekheid van treiteringgedrag in ag neem en dit nie skaad nie.

Gegrand op die twee voorafgaande aspekte, behoort 'n regsdefinisie aan die volgende vereistes te voldoen:

- Sekere kernelemente van treiteringgedrag moet in die definisie duidelik na vore kom naamlik: opsetlike en skadelike gedrag; herhalende treitering en misbruik; misbruik van ongelykheid in mag.

- Tipes gedragwyses wat as treitering kan kwalifiseer, moet vermeld word. Hierdie navorsing kan in die verband 'n belangrike bydrae lewer. Dit is egter onmoontlik om al die moontlike gedragwyses te dek. So 'n uitgebreide lys van gedragwyses kan die taak van die opvoeder en die howe baie vergemaklik. Gebrek aan genoegsame inligting ten opsigte van gedragwyses wat as treitering kwalifiseer, is juis een van die grootste punte van kritiek teen regsdefinisies. So 'n lys van gedragwyses sal ook lei tot groter eenvormigheid.
- 'n Regsdefinisie van treiteringgedrag mag nooit deel vorm van 'n definisie van intimidasie en teistering nie. Definisies ten opsigte van intimidasie en teistering koppel intimidasie en teistering gewoonlik aan faktore soos ras, kleur, nasionaliteit, geslag en gestremdheid. Die uniekheid van treitering daarenteen sal geskaad word indien treitering slegs aan hierdie eienskappe gekoppel word. Sien Limber en Small (2003 : 446 - 448) se siening hieromtrent hierbo.
- Alle plekke waar die treiteringwetgewing geld, moet pertinent in die regsdefinisie vermeld word soos byvoorbeeld die skoolterrein, skoolgesanksioneerde byeenkomste wat ook buite die skoolterrein plaasvind, busstoppe, skolierpatrolliepunte asook skoolbusse. Wat die skoolterrein betref, behoort die regsdefinisie ook te verwys na die tye van die skooldag (begin en einde van die skooldag) wat deur die skool vasgestel moet word en duidelik aan ouers en leerders gekommunikeer moet word.

Weens die uniekheid van treitering is dit nie moontlik om 'n volmaakte definisie saam te stel nie. 'n Definisie wat aan bogenoemde eienskappe voldoen en meer spesifiek en eenvormig is, sal die taak van skole en die howe baie vergemaklik. Howe sal egter nog steeds die feite van individuele sake in ag moet neem om tot 'n beslissing te kom.

Die belangrikste (kritieke) fasette van klassieke treiteringgedrag is: die gedrag is daarop ingestel om skade of nadeel te veroorsaak; die gedrag is herhalend; die ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer. Dit is veral die kombinasie van hierdie drie fasette wat treitering onderskei van ander verwante gewelddadige gedrag en wat soms lei tot baie ernstige nagevolge (De Wet 2005a : 45; Olweus 1994 : 9; Gootman 2001 : 180).

Neser et al. (2003 : 129) sluit aan by bogenoemde navorsers en meld die volgende faktore as tipies van 'n treiteringsituasie: die ingesteldheid om skade te veroorsaak; die intensiteit van die optrede en die herhaling van die optrede oor 'n tydperk; die ongelykheid in mag; die kwesbaarheid van die slagoffer; die gebrek aan ondersteuning vir die slagoffer; die ernstige nagevolge.

Navorsers soos Sutton en Smith (1999 : 97 - 111) en Salmivalli et al. (1996 : 1 - 15) sê dit is belangrik om treitering te bestudeer as 'n groepsproses. Hulle beweeg weg van die benadering waar gefokus word op slegs twee partye (die boelie en die slagoffer) na 'n benadering waar treitering bestudeer word as 'n groepsproses. Hulle identifiseer ook ander deelnemers, wat behalwe die boelie en die slagoffer, ook deel is van die treiteringsproses naamlik: assistente wat die boelie help; aanhitters wat die treitering versterk deur toe te kyk, te lag en aan te moedig; die buitestaanders wat nie betrokke is nie, maar wie se stilswye vertolk kan word as goedkeuring en die beskermers wat die slagoffer help, hulp ontbied, die boelie vra om op te hou en die slagoffer selfs troos. Hulle gaan van die standpunt uit dat gemelde deelnemers aanwesig is tydens die meeste insidente van treitering in die skoolopset en hulle rolle moet dus ook in aanmerking geneem word.

In die gedeelte hierna (2.3) word die belangrikste fasette in die omskrywing of definiëring van die fenomeen treitering vermeld, bespreek en beskryf.

2.3 KENMERKE VAN TREITERINGGEDRAG

2.3.1 Opsetlike en skadelike gedrag

Die negatiewe optrede (handeling) van die boelie kan beskryf word as 'n handeling waar die boelie 'n slagoffer doelbewus (opsetlik) skade (nadeel) toedien of 'n poging daartoe aanwend (Oosthuizen en De Wet 2004 : 74; Olweus 1994 : 9; Kaiser en Rasminsky 2003 : 231 - 232; De Wet 2005a : 45; Gootman 2001 : 180). Die feit dat die boelie daarop ingestel is om doelbewus (opsetlik) skade of nadeel te veroorsaak, word ook deur die meeste navorsers as een van die belangrikste (kritieke) elemente van treitering beskou (sien 2.2). Verskeie regsdefinisies meld ook pertinent dat die skade opsetlik veroorsaak moet word voordat die optrede of handeling as treitering kan kwalifiseer

(Ferrell-Smith 2004 : 4 - 5). Vergelyk ook die regsdefinisie van die staat Connecticut soos bespreek onder 2.2.

Lawson (1994 : 9) beskou ook treiteringgedrag as opsetlike gedrag, maar sê dat daar uitsonderings is, spesifiek waar jong kinders betrokke is, waar die “boelie” se gedrag nie doelbewus (opsetlik) gerig is om die slagoffer skade aan te doen nie. Hierdie jong kinders het dikwels geen begrip dat hul tergerey of koggeling ernstige skade met betrekking tot die slagoffer kan veroorsaak nie. Alhoewel hierdie handeling van die “boelie” dus nie as opsetlik beskryf kan word nie en dus nie treitering in die ware gedaante is nie, word dit wel deur die slagoffer as treitering ervaar.

Daar word in hierdie studie onderskei tussen die faktore wat die verskillende tipes boelies motiveer (“factors that make bullies tick”) om daartoe oor te gaan om ‘n slagoffer opsetlik te treiter en die faktore, omstandighede en milieu wat daartoe aanleiding gee dat leerders boelies word dit wil sê faktore, omstandighede en milieu wat boelies kweek. Eersgenoemde word bespreek as deel van die afdeling wat handel oor boelies (2.5.1) en laasgenoemde onder afdeling 2.6 alhoewel daar ten opsigte van die individuele eienskappe van die boelie soms oorvleueling kan wees.

Treiteringgedrag is skadelike of nadelige gedrag. Die volgende is enkele voorbeelde van hoe navorsers oor treitering, die skadelike of nadelige uitwerking van treitering op die slagoffers kripties beskryf:

- Bullying will never go away completely, but by condemning bullying behaviour and acting to stop it, we can prevent thousands of children suffering (Elliot 2002 : 10).
- Helen Krige, ‘n opvoedkundige sielkundige, stel dit as volg: “die motief van ‘n boelie is om sy slagoffer soveel pyn en emosionele leed as moontlik aan te doen (Greeff 2005a : 1).
- It is clear that bullying can blight the life of many pupils who experience it, while those pupils who get away with bullying others, are learning values at odds with any proper preparation for citizenship (Smith en Sharp 1994 : xi).

Die belangrikste vorme (wyses) waarop die boelie die opsetlike skadelike en nadelige gedrag op die slagoffer uitoefen is: fisiese treitering; verbale treitering; sosiale treitering; emosionele (psigologiese) treitering; seksuele treitering; rasgedrewe treitering en kuber-treitering. (Hierdie vorme van treitering word volledig bespreek onder afdeling 2.4).

Daar kan onderskei word tussen die nadelige en skadelike uitwerking van treitering op die slagoffer, gedurende en onmiddellik na die insident, asook die langtermyngevolge waarvan sommige vir die res van 'n persoon se lewe 'n nadelige uitwerking kan hê (Kaiser en Rasminsky 2003 : 236). Laasgenoemde word bespreek onder afdeling 2.8 wat handel oor die gevolge van treitering.

Die uitwerking of gevolge van treitering op die slagoffer, gedurende en onmiddellik na die treiteringinsident, kan die volgende insluit: fisiese beserings en gevoelens soos vrees, onderdrukking, intimidasie, onderworpenheid, vernedering, hulpeloosheid, verwerping, ongelukkigheid, angstigheid, bedreig voel, kwaad wees, hartseer, ellendig voel, voel nie goed oor hulself nie, wraaksugtigheid, gespanne en bang (Neser et al. 2004b : 5; Roland 2002 : 56; CSAP 2004 : 2; Smith en Sharp 1994 : 7; Krige et al. 2000 : 1; Kaiser en Rasminsky 2003 : 236). Volgens PDK (2000 : 1) kan bogenoemde gevoelens en reaksies ernstige langtermyngevolge hê indien dit nie behandel word nie (sien 2.8).

2.3.2 Herhalende treitering en misbruik

Verreweg die meeste definisies wat in die literatuur oor treitering voorkom, meld dat treiteringgedrag herhalend van aard is en ook oor 'n tydperk geskied (Olweus 1994 : 9; Eslea en Smith 1994a : 2; Ferrell-Smith 2004 : 10; Anti-Bullying Policy 2002 : 1; Smith en Sharp 1994 : 2; Boulton en Underwood 1992 : 73; Sampson 2003 : 2; Neser et al. 2004a : 28; Bully B'ware – more information about bullying 2005 : 2; Hazler 1996 : 6; Hepburn en Roher 2004 : 447; Krige et al. 2000 : 2; Kaiser en Rasminsky 2003 : 231 - 232; De Wet 2005a : 45; Squelch 1998 : 4).

Verskeie navorsers meld ook die herhalende aard van treitering as een van die kenmerkende eienskappe (sleutelkomponente) van treiteringgedrag. Die ander sleutelkomponente wat uitgesonder word, is: die boelie is daarop ingestel om opsetlike skade te veroorsaak; die ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer; die slagoffer

verwek nie die boelie willekeurig tot negatiewe optrede nie (Smith en Sharp 1994 : 2; Boulton en Underwood 1992 : 73; Ferrell-Smith 2004 : 1; Kaiser en Rasminsky 2003 : 231 - 232; De Wet 2005a : 45; Squelch 1998 : 4).

Hepburn en Roher (2004 : 447) beskou juis die herhalende en sistematiese aard van die treiteringgedrag as die faktor wat die dominansie van die boelie in die verhouding tussen die boelie en die slagoffer vestig en wat daartoe lei dat die slagoffer geleidelik al hoe meer gevoelens van ongelukkigheid, angs, vrees en magteloosheid ervaar. Hazler (1996 : 7) deel Hepburn en Roher se siening en sê dat een of twee insidente nie dieselfde negatiewe impak het as herhalende treitering nie. Hazler meld dan ook pertinent in sy definisie dat die treitering herhalend en oor 'n tydperk moet geskied om as treitering te kwalifiseer.

Die herhalende treitering oor 'n tydperk, die doel van die boelie om opsetlik skade te veroorsaak asook die ongelykheid in mag, tussen die boelie en die slagoffer, is die sleutelkomponente van treitering wat treitering uniek maak en treitering onderskei van normale kindertergery en minder ernstige negatiewe gedrag wat nou en dan voorkom en wat gemik is teen 'n leerder per geleentheid en teen 'n ander leerder tydens 'n ander geleentheid (Gootman 2001 : 180; Olweus 1994 : 9).

Olweus (1994 : 9); What is bullying? (2004 : 1, 2); Bully B'ware – more information about bullying (2005 : 2) bied 'n oplossing vir die probleem of treitering herhalend van aard moet wees om as treitering te kwalifiseer. Treitering in sy ware vorm (tipiese treitering) is herhalend van aard en die negatiewe optrede van die boelie geskied oor 'n tydperk teenoor dieselfde slagoffer. In uitsonderlike gevalle kan een of twee insidente van ernstige teistering ook as treitering kwalifiseer waar die ander tipiese elemente (eenskappe) van treiteringgedrag en die treiteringsituasie ook aanwesig is. Treitering wat dus nie herhalend oor 'n tydperk voorkom nie is dus nie tipiese, klassieke treitering of treitering in die ware vorm nie, maar kan as gevolg van die situasie wel as treitering beskou word.

2.3.3 Misbruik van die ongelykheid in mag

Soos reeds gemeld in afdeling 2.2 en afdeling 2.3.2 is die ongelykheid in mag tussen die

boelie en die slagoffer een van die kritieke fasette (sleutelkomponente of tipiese eienskappe) van treiteringgedrag. Beide Smit (2003 : 81) en Olweus (1994 : 10) beskou hierdie element van treiteringgedrag as onontbeerlik en sê dat daar nie sprake van treiteringgedrag kan wees indien daar nie 'n ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer bestaan nie. Smith en Sharp (1994 : 2) en Landman (2005 : 1) beskryf treitering as 'n sistematiese misbruik van mag en Hepburn en Roher (2004 : 447) as 'n handhawing van mag deur middel van aggressie.

Die ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer word geskep, of is die gevolg van eienskappe aan die kant van die boelie asook aan die kant van die slagoffer. Voorbeelde van eienskappe aan die kant van die boelie wat kan lei tot die ongelykheid in mag is: die boelie is sterker (fisies en psigologies); is ouer; is groter; het 'n sterker persoonlikheid; is manipulerend, dominerend en intimiderend; is deel van 'n groep; beskik oor baie selfvertroue; het nie simpatie vir ander se gevoelens nie; beskik oor goeie verbale vaardighede (McCarthy en Carr 2002 : 207; Hazler 1996 : 10; Nesor *et al.* 2003 : 129; Krige *et al.* 2000 : 9; Lawson 1994 : 10, 19; CELP 2002 : 2; Kaiser en Rasminsky 2003 : 232). Die volgende is voorbeelde van persoonlike eienskappe, aan die kant van die slagoffer, wat kan lei tot hierdie ongelykheid in mag: fisies swakker en kleiner; lae selfbeeld en min selfvertroue; gebrekkige sosiale vaardighede; gebrekkige selfhandhawing; alleen en uitgesluit van die portuurgroep; sensitief; angstig; skaam; onseker; bang om seer te kry; sukkel om aggressiewe gedrag teenoor hom te hanteer (CELP 2002 : 2, 4; Krige *et al.* 2000 : 9; Nesor *et al.* 2003 : 129; McCarthy en Carr 2002 : 207; Smith en Sharp 1994 : 5).

Bogenoemde eienskappe aan die kant van die boelie en aan die kant van die slagoffer skep 'n verhouding van ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer waar die boelie in beheer is en oor die mag beskik. Die slagoffer is kwesbaar en hulpeloos en kan homself nie verdedig nie (Nesor *et al.* 2003 : 127). Die boelie misbruik dus die mag waaroor hy beskik in die ongelyke situasie asook die kwesbaarheid en hulpeloosheid aan die kant van die slagoffer, om sy treitering en misbruik van die slagoffer van stapel te stuur.

Dit is nie slegs wetgewers wat by die samestelling van regsdefinisies kennis moet neem van bogenoemde drie kenmerkende eienskappe van treiteringgedrag nie, maar ook

opvoeders en onderwysbestuurders, want dit is juis in hierdie drie sleutelkomponente van treiteringgedrag waar die skade (veral psigologiese skade) opgesluit is en wat die uniekheid van treitering daarstel. Psigologiese skade word in die navorsing geïdentifiseer as die ernstigste vorm van skade wat deur treitering veroorsaak word. Psigologiese skade word op verskillende wyses veroorsaak (sien 2.4 hierna), maar navorsers glo dat die herhalende misbruik van ongelykheid in mag om opsetlike skade te veroorsaak die aftakelende faktor is wat lei tot psigologiese skade. Wat die drie sleutelkomponente betref, behoort daar tydens onderwysersopleiding – ten opsigte van treitering – baie aandag daaraan bestee te word, spesifiek wat die identifisering en herkenning van treiteringgedrag betref.

2.4 VORME VAN TREITERING

Die verskillende vorme (wyses) waarvolgens die boelie die skadelike (nadelige) gedrag op die slagoffer uitoefen, is reeds vermeld onder afdeling 2.3.1 waar treitering beskryf word as “opsetlike skadelike gedrag”. Hierdie vorme behels fisiese treitering, verbale treitering, sosiale treitering, emosionele of psigologiese treitering, seksuele treitering, rasgedrewe treitering, kubertreitering, verhoudingsgerigte treitering. Hierdie verskillende wyses (metodes) wat die boelie kan gebruik om sy slagoffer te teister, word hierna kortliks bespreek.

As vertrekpunt vir die bespreking is dit belangrik om te onderskei tussen direkte treitering en indirekte treitering. Die vorme (wyses, metodes) waarvolgens treitering geskied, kan eerstens in twee hoofkategorieë verdeel word naamlik direkte treitering en indirekte treitering. Direkte treitering kan omskryf word as treitering wat openlik geskied – die boelie is dus aan die slagoffer bekend. Hierteenoor is indirekte treitering ‘n vorm van treitering wat meer subtiel geskied. Verbale, sosiale en psigologiese treitering kan direk of indirek uitgeoefen word. Voorbeelde van direkte treitering is: fisieke aggressie, kwetsende woorde en vernederende kyke en tekens. Voorbeelde van indirekte treitering is: ignorering, isolasie, verspreiding van skinderstories en weiering van iemand se versoeke (Olweus 1994 : 10; Kaiser en Rasminsky 2003 : 232; Lawson 1994 : 13). Alhoewel dit nie altyd die geval is nie, is seuns meer ingestel op direkte treitering en dogters op indirekte treitering (Lawson 1994 : 13, 14; CELP 2002 : 2; Kidshealth 2004 : 2). Studies wat in Brittanje, Kanada, Amerika en Australië gedoen is, toon dat direkte

treitering meer dikwels op die speelterrein of skoolterrein voorkom en indirekte treitering meer dikwels in die klaskamer (Rassool 2002 : 2).

2.4.1 Fisiese treitering

Fisiese treitering kan onder andere die volgende insluit: skop; stamp; wurg; klap; slaan met die vuus; knyp; byt; krap; hare trek; oormatig kielie; die slagoffer te pootjie; die slagoffer se eiendom af te vat of te beskadig; die slagoffer se broek af te trek; spoeg; op iemand urineer; die slagoffer se kop in die toilet druk; iemand teen sy sin soen; die slagoffer te dreig met fisiese leed; afdreiging met 'n wapen; die slagoffer aan te rand asook manslag (Krige et al. 2000 : 2; Naser et al. 2004a : 28; Squelch 1998 : 4; Rassool 2002 : 2; Elliot 2002 : 2; Kidshealth 2004 : 2; Sharp en Smith 1994 : 1; O'Moore et al. 1997 : 152). Uit bogenoemde voorbeelde van fisiese treitering kan gesien word dat fisiese treitering soms minder ernstig van aard kan wees, maar ook soms ernstig van aard kan wees en in sommige gevalle selfs kan lei tot die dood van die slagoffer.

Die tradisionele treiteringmodel was gesentreer om die manlike boelie en treitering is gesien as tipiese manlike gedrag. Verdere navorsing het egter getoon dat dogters net so venynig kan treiter as seuns, soms selfs meer venynig (Ferrell-Smith 2004 : 1). Sommige navorsing toon wel dat seuns meer geneig is tot fisiese treitering en dat dogters meer gebruik maak van subtieler metodes – indirekte metodes soos byvoorbeeld uitsluiting, SMS-boodskappe en skinderveldtogte (Lawson 1994 : 13, 14; CELP 2002 : 2; Kidshealth 2004 : 2; Stiehler 2002 : 7). Stiehler (2002 : 7) toon aan dat fisiese treitering deesdae aan die toeneem is by dogters. Dogters raak deesdae al hoe meer aggressief en behalwe dat hulle mekaar in erge vloektaal uitskel en mekaar lelik beswadder, trek dogterboelies hul slagoffers se hare en slaan hulle mekaar met die plathand deur die gesig. Hierdie siening van Stiehler word bevestig deur navorsing van Eslea en Smith (1994b : 112) wat toon dat daar nie 'n beduidende verskil is tussen die frekwensie van fisiese treitering by seuns en dogters nie.

Volgens Elliot (2002 : 3) is die toeneem van fisiese treitering by meisies te wyte aan faktore soos:

- Onverantwoordelike ouerskap.

- Meer gewelddadige vroulike rolmodelle in die media.
- Dogters glo aggressie verhoog hulle status.
- Dogters glo hulle moet aggressief wees om hulle self te laat geld (“assertiveness”).

Navorsing wat aan die Universiteit van Sheffield gedoen is, toon ook dat dogters net so geneig is tot fisiese treitering as seuns, maar dat hulle skamer is as seuns om dit te erken (Elliot 2002 : 3).

Alhoewel fisiese treitering soms ernstig van aard kan wees (manslag en selfs moord) is dit ongesofistikeerd en makliker om waar te neem. Hierteenoor is indirekte treitering meer subtiel, en verborge en dus moeilik om waar te neem en is die ernstige gevolge (sien afdeling 2.8) daarvan in die verlede gruwelik onderskat (Smith en Sharp 1994 : 6).

2.4.2 **Verbale treitering**

Verbale treitering beteken dat boelies woorde gebruik om slagoffers te verneder en skade aan te doen. Verbale treitering is die vorm van treitering wat die maklikste is om toe te dien, dit kan vinnig geskied en die boelie kan deur middel van die korrekte woordkeuse baie spesifiek wees (Bully B'ware – more information about bullying 2005 : 2).

Verbale treitering kan ook beskou word as ‘n vorm van psigologiese treitering teenoor suiwer psigologiese treitering wat geskied sonder om gebruik te maak van fisiese kontak of woorde (CELP 2002 : 2).

Voorbeelde van verbale treitering is: skadelike of nadelige byname gee; verkleinerings; smerige en gemene gerugte te begin en te versprei; aanhoudende en volhoudende tergering; sarkasme; laster; skinder; afdreiging; afpersing; geld en eiendom opeis; verbale dreigemente; iemand aanhoudend spot; koggel; haatspraak; skimp en verwyf; verspreiding van leuens; iemand beledig; iemand koggel; afbrekende en lastige telefoonoproep; belediging van familieledes, geslagte en godsdienste; ‘n sondebok van iemand

maak; smerige briewe ten opsigte van iemand skryf; beledigende opmerkings ten opsigte van iemand se voorkoms; graffiti in toilette en op banke; vernederende notas; iemand vloek; om te lag ten koste van die slagoffer (CELP 2002 : 2; MacIntyre 2002 : 89; Elliot 2002 : 2, 3; Stiehler 2002 : 7; Bully B'ware – more information about bullying 2005 : 2; Krige et al. 2000 : 2; Kidshealth 2004 : 2; O'Moore et al. 1997 : 141; Naser et al. 2004a : 28; Sofweb 2003 : 1; Stop Bullying Now – Identifying Bullying 2002 : 1; Ferrell-Smith 2004 : 2; Sharp en Smith 1994 : 1; Olweus 1994 : 9; Kaiser en Rasminsky 2003 : 232; Zeelie 2002 : 22, 23).

Woorde kan baie skade doen en vir sommige leerders is dit die ergste vorm van treitering. Verbale treitering soos byname gee en terg, is die algemeenste vorm van treitering en kan selfs meer skadelik wees as fisiese treitering. Wanneer die intensiteit van verbale treitering toeneem, kan dit lei tot fisiese treitering (Krige et al. 2000 : 2; Lawson 1994 : 14). Volgens Lawson (1994 : 11) en Gootman (2001 : 55) kom verbale treitering as vorm van treitering, meer voor by dogters as by seuns. Stiehler (2002 : 7) stem saam en sê dogters treiter meer met hul tonge (sien ook kubertreitering as vorm van treitering hierna).

2.4.3 Kubertreitering

Kubertreitering is ook 'n vorm van verbale treitering en is 'n relatief nuwe verskynsel wat saam met die ontwikkeling van die moderne kommunikasietegnologie ontstaan het. Boelies gebruik die e-pos, SMS'e, internetgeselskamers en selfoonkameras om skadelike en nadelige voorstellings en boodskappe ten opsigte van hul slagoffers te versprei en aan hul slagoffers oor te dra. Op dié manier kan boelies hul slagoffers baie wyd, te enige tyd en oombliklik treiter (Kidshealth 2004 : 2). 'n Studie wat in Brisbane (Australië) gedoen is, toon dat 14% van eerstejaar hoërskoolleerlinge deur middel van SMS'e getreiter word. Leerders wat op hierdie manier treiter, glo dat hulle anoniem sal bly en nooit uitgevang sal word nie. Volgens die Australian Mobile Communication Association kan hulle wel opgespoor word. In Australië is dit 'n strafregtelike oortreding om deur middel van 'n selfoon 'n persoon te teister, te dreig of te beledig (Martin 2005 : 29).

Kuberboelies kom hoofsaaklik voor in die ouderdomsgroep vanaf nege jaar tot veertien jaar. Dit is ook die tyd in kinders se lewe wanneer hulle die meeste kwesbaar is met

betrekking tot beledigings. Kubertreitering kan 'n groot rol speel ten opsigte van die verspreiding van angs onder adolessente weens die groot trefwydte en spoed van die internet. Die boelie kan selfs die slagoffer se huis "betree" om sy treiteringgedrag uit te oefen. Kubertreitering en selffoontreitering kom veral voor in vooraanstaande woongebiede weens die groter beskikbaarheid van hierdie tegnologie in veral hierdie woongebiede. Slagoffers vertel dikwels nie hul ouers dat hulle deur middel van die internet getreiter word nie, uit vrees dat hulle ouers hulle sal verbied om die internet te gebruik (Martin 2005 : 29).

Volgens Stiehler (2002 : 7) maak veral dogters gebruik van treitering deur middel van selfone en e-posse. Hulle het meer moed as hulle die selffoon of e-pos gebruik en sê misliker goed. Dit is ook 'n ideale medium om kennis te versprei, te skinder of te dreig.

2.4.4 Psigologiese (emosionele) treitering

Volgens CELP (2002 : 2) (sien ook hierbo die bespreking van verbale treitering) kan verbale treitering beskou word as 'n vorm van psigologiese treitering teenoor suiwer psigologiese treitering waar daar nie gebruik gemaak word van fisiese kontak of woorde nie. Suiwer psigologiese treitering is meer subtiel as fisiese of verbale treitering, maar kan 'n vernietigende uitwerking hê op die slagoffer se selfvertroue, selfrespek en menswaardigheid. Psigologiese treitering geskied gewoonlik deur middel van isolering en uitsluiting van die slagoffer. Slagoffers word met opset uitgesluit van speletjies en sosiale aktiwiteite. Die slagoffer word byvoorbeeld nie na 'n verjaardagpartytjie genooi nie of wanneer groepleiers die slagoffer uitsluit by die kies van spanne vir 'n aktiwiteit. Ander voorbeelde van psigologiese treitering is: om iemand te agtervolg; om iemand 'n vuil kyk te gee; negatiewe gesigsuitdrukkings; weier om gehoor te gee ten opsigte van iemand se redelike versoeke; negatiewe gebare; terrorisering; verwerping; vernedering; taksering van 'n persoon op grond van persoonlike karaktereenskappe soos ras, gestremdheid en etnisiteit; besittings wegsteek of beskadig; 'n gek van iemand maak; intimidering deur na iemand te staar; iemand te domineer; so op te tree dat iemand bang of beangs voel; manipulering van vriendskappe; groepsdruk (Krige et al. 2000 : 2; CELP 2002 : 2; Gootman 2001 : 180, 181; Smit 2003 : 81; Olweus 1994 : 9; Levin-Epstein 2003 : 2; Neser et al. 2004a : 28; Zeelie 2002 : 281; Stewart en Knott 1999 : 116).

2.4.5 Sosiale treitering en verhoudingsgerigte treitering

In die literatuur word sosiale treitering en verhoudingsgerigte treitering ook soms op sigself onderskei as vorme van treitering. Sosiale treitering beskadig of breek die slagoffer se selfbeeld en sosiale status af binne 'n groep, deur middel van die verspreiding van gerugte, vervreemding, ignorering, die slagoffer te verstoot asook sosiale uitsluiting (Sofweb 2003 : 1; Ferrell-Smith 2004 : 1, 2). Ferrell-Smith (2004 : 1, 2) onderskei tussen sosiale treitering en verhoudingsgerigte treitering. Waar sosiale treitering spesifiek gerig is op die beskadiging van die slagoffer se selfbeeld en sosiale status binne die (portuur) groep, is verhoudingsgerigte treitering ("relational bullying") spesifiek gerig op die beskadiging van 'n verhouding, vriendskap of 'n persoon se lidmaatskap van 'n groep. Hierdie fyn onderskeid van Ferrell-Smith word nie altyd in die literatuur oor treitering gemaak nie. Sosiale treitering en verhoudingsgerigte treitering word soms ook in die literatuur as sinonieme hanteer (Neser et al. 2004a : 28; Bully B'Ware – more information about bullying 2005 : 2; Espelage en Swearer 2003 : 371).

Die meeste navorsers en skrywers hanteer sosiale treitering en verhoudingsgerigte treitering meestal as deel van psigologiese treitering en soms ook as deel van verbale treitering. Sien besprekings van psigologiese treitering en verbale treitering hierbo waar verwys word na die wyses waarop psigologiese treitering en verbale treitering plaasvind en wat die volgende insluit: isolering van die slagoffer; uitsluiting van die slagoffer; verwerping van die slagoffer; groepsdruk asook manipulering van vriendskappe en uitsluiting van die slagoffer deur middel van die verspreiding van smerige of negatiewe gerugte ten opsigte van die slagoffer. Kaiser en Rasminsky gebruik weer die terme psigologiese treitering en verhoudingsgerigte treitering as sinonieme in haar kategorisering van die verskillende vorme van treitering (Kaiser en Rasminsky 2003 : 232).

Dogters is meer geneig om gebruik te maak van psigologiese vorme van treitering soos byvoorbeeld om die slagoffer te ignoreer op die speelgrond, die slagoffer uit te sluit wanneer uitnodigings vir oorslaappartytjies uitgedeel word asook die slagoffer uit te sluit van 'n sitplek in die eetsaal. Hierteenoor is seuns nie so subtiel nie en meer geneig tot fisiese vorme van treitering in plaas van psigologiese vorme (Kidshealth 2004 : 2). Volgens CELP (2002 : 2) en Sharp en Smith (1994 : 3, 4) is die feit dat dogters gebruik maak van psigologiese treitering ook die rede waarom dit soms so moeilik is om

treitering by dogters te bespeur, want die psigologiese vorme van treitering is gewoonlik meer indirek van aard. Dit is ook die rede waarom die frekwensie van treitering by dogters in die verlede onderskat is (Smith en Sharp 1994 : 6).

2.4.6 Seksuele treitering

Baie min bronne onderskei seksuele treitering as 'n aparte vorm van treitering. Treitering kan ook manifesteer as seksuele teistering. Volgens Ishmael en Alemoru (2001 : 179) word die definisie van The European Commission's Code of Practice ten opsigte van seksuele teistering baie wyd aanvaar. Seksuele teistering word deur die kommissie beskryf as "unwanted conduct of a sexual nature or other conduct based on sex affecting the dignity of women and men". Wanneer treitering manifesteer as seksuele teistering het die treitering 'n seksuele konnotasie of sluit seksuele aksies in soos: verbale seksuele teistering (byvoorbeeld om die slagoffer 'n "hoer" te noem en seksuele voorstelle te maak); fisiese seksuele teistering (byvoorbeeld om 'n seun se broek af te trek; om 'n seun se onderbroek styf op te trek sodat dit ongemak en pyn veroorsaak; om 'n dogter se borste aan te raak; om 'n dogter se bra-bandjie te laat skiet; teen 'n dogter te skuur; asook seksuele aanranding); visuele seksuele teistering (byvoorbeeld die slagoffer te terg en in die verleentheid te bring deur pornografie te vertoon); seksuele uitstalling en seksuele posisionering (Levin-Epstein 2003 : 2; Nesor et al. 2004a : 28; Krige et al. 2000 : 3; Ferrell-Smith 2004 : 2). Seksuele teistering is vernederend en degraderend vir die slagoffer – dit is 'n verleentheid vir die slagoffer en tas die slagoffer se menswaardigheid ernstig aan (Krige et al. 2000 : 3).

'n Ander faset van seksuele teistering waar die boelie die "andersheid" van die slagoffer uitbuit, is homofobiese treitering. Information for schools about homophobic bullying (2004 : 1 - 2), beskryf homofobiese treitering as volg:

Homophobic bullying can involve physical or mental violence by a group or individual. It is often aimed at someone who has poor defences and who as a result, may be significantly upset. Victims may be male or female. What distinguishes it from other forms of bullying is the language that is used. Words like "queer" and "poof" and "lezzie" have been used abusively for many years.

They have now been joined by words such as “gay” and “lesbian” which were formerly descriptive but which now may be used as general insults.

Homofobiese treitering is gebaseer op die werklike seksuele oriëntasie van die slagoffer of op 'n persepsie van die slagoffer se seksuele oriëntasie. Homofobiese treitering is dus nie slegs gemik op slagoffers wat lesbies, homoseksueel, biseksueel of transvestiete is nie, maar ook op enige seun of dogter wat nie handel of optree in ooreenstemming met dit wat tradisioneel as manlik of vroulik beskou word nie, byvoorbeeld 'n seun wat kunssinnig is of 'n dogter wat nie grimering dra nie. Rigiede “geslagsrolle” is veral tipies van die skoolomgewing. Die treitering geskied gewoonlik verbaal of fisies wat gepaard gaan met vernederende en beledigende beswadding gebaseer op die werklike seksuele oriëntasie van die slagoffer of op 'n persepsie van die seksuele oriëntasie. Seuns en dogters word onderwerp aan homofobiese treitering, maar navorsing toon dat dit meer dikwels onder seuns voorkom veral die wat hul seksualiteit openbaar (Warwick en Douglas 2001 : 3, 7, 10; Ishmael en Alemoru 2001 : 188; Stop Homophobic Bullying in Schools 2004 : 1, 2; Birmingham City Council 2005 : Section 1 : 1).

Die belangrikste aanleidende oorsaak van homofobiese treitering mag vooroordeel teenoor homoseksuele en lesbiese leerders wees, maar soos in ander vorme van treitering speel die boelie se behoefte aan mag of erkenning 'n groot rol. Vrees vir iemand wat anders is of die onsekerheid van die boelie oor sy eie ontwikkelende seksualiteit kan ook tot homofobiese treitering aanleiding gee.

Volgens Birmingham City Council (2005 : Section 1 : 2) word homoseksuele en lesbiese leerders baie geteiken deur boelies. Dit is moontlik die vorm van treitering wat die meeste voorkom. In 'n studie onder homoseksuele en lesbiese leerders het 82% aangedui dat boelies kwetsende en vernederende taalgebruik teenoor hulle gebruik het; 60% het fisiese aggressie ervaar; 40% van hulle het aangedui dat treitering veroorsaak het dat hulle selfmoord oorweeg het gedurende hulle hoërskoolloopbaan. (Sien ook afdeling 2.8.1.2 waar selfmoord en selfmoordgedagtes as gevolg van treitering beskryf word).

2.4.7 Rasgedrewe treitering

Die verband tussen ras en etnisiteit en treitering is kompleks en navorsing oor die onderwerp is uiters karig (Espelage en Swearer 2003 : 372). Slegs enkele bronne in die literatuur verwys na rasgedrewe treitering as 'n vorm van treitering.

Ras is 'n bepalende faktor wat daartoe kan lei dat 'n leerder uitgesonder word en aan treitering onderwerp word. Kleur, nasionaliteit, etniese oorsprong asook godsdienstige oorsprong word soms gelyk gestel aan ras. Die slagoffer kan deur die boelie uitgesonder word weens rassevooroordeel aan die kant van die boelie. In die meeste gevalle is dit nie rassevooroordeel by die boelie wat daartoe lei dat dié spesifieke leerder uitgesonder word nie, maar wel die "andersheid" van die leerder of die feit dat ras slegs 'n gerieflike rede is om die spesifieke leerder te treiter. Dit is gewoonlik 'n leerder van die rassegroep wat in die minderheid is, wat 'n teiken word van rasgedrewe treitering (Lawson 1994 : 26; Birmingham City Council 2005 : Section 5 : 3).

Sedert integrasie by skole in Suid-Afrika plaasgevind het, het rasgedrewe treitering toegeneem in Suid-Afrikaanse skole. Die toename is ook beïnvloed deur die feit dat Suid-Afrikaanse kinders in die algemeen grootgeword het in 'n rasverdeelde samelewing waar mense van verskillende rasse groepe mekaar nie vertrou nie en nie van mekaar hou nie. Stereotipe persepsies ten opsigte van 'n rassegroep, moedig leerders aan om leerders van ander rasse te sien as persone met ongewenste eienskappe en gedrag. Dit lei daartoe dat hierdie leerders uitgesonder word en 'n teiken vir rasgedrewe treitering word (Krige et al. 2000 : 3).

Die wyses waarop rasgedrewe treitering geskied (Krige et al. 2000 : 3; Birmingham City Council 2005 : Section 5 : 3) is die volgende:

- **Fisiese aanranding:** Stampery; fisiese intimidasie; slaan met die vuig; skop en selfs deur gebruik te maak van 'n wapen.

- **Verbale misbruik:** Beledigende taalgebruik; rassistiese grappe; rassistiese aanmerkings en stellings.

- **Uittartende / uitlokkende gedrag:** Ander leerders aanhits om rassisties op te tree, die misbruik van persoonlike eiendom; rassistiese propaganda; rassistiese literatuur skool toe bring; rassistiese graffiti en rassistiese onderskeidingstekens dra.
- **Vervreemding:** Weier om saam te werk met 'n leerder van 'n ander etniese groep; uitsluiting uit die portuurgroep; weier om langs 'n leerder van 'n ander etniese groep te sit, te praat, saam te werk, of hom behulpsaam te wees.

Daar is nie statistiek beskikbaar oor die omvang van rasgedrewe treitering in Suid-Afrika nie, maar volgens Krige et al. (2000 : 3) is dit aksiomaties dat die voorkoms daarvan hoog is as gevolg van Suid-Afrika se unieke verlede en die rasse-integrasie by skole sedert 1994. Soos reeds gemeld, is navorsing ten opsigte van die verband tussen ras en etnisiteit en treitering gebrekkig (Espelage en Swearer 2003 : 372). Enkele studies wat in die VSA en Brittanje gedoen is, toon dat die voorkoms van rasgedrewe treitering in dié lande hoog is (Birmingham City Council 2005 : Section 1 : 2; Lawson 1994 : 26).

In hierdie afdeling het navorser onderskei tussen verskeie vorme van treitering. Oor die algemeen word daar nie in die treiteringliteratuur onderskei tussen soveel vorme van treitering nie. In aansluiting by die vorige afdeling waar daar na psigologiese skade verwys word, is dit belangrik om te meld dat alle vorme van treitering wat hierbo geïdentifiseer is psigologiese skade tot gevolg kan hê, afhangende van die spesifieke optrede van die boelie asook die ernstigheid van sy optrede. Dit is dus nie slegs psigologiese treitering *per se* (sien 2.4.4) en sekere vorme van verbale treitering wat ook as psigologiese treitering beskou kan word (sien 2.4.2) wat tot psigologiese skade kan lei nie. Die emosionele skok en sensuskok wat by alle vorme van treitering teenwoordig kan wees, kan lei tot psigologiese skade. Tweedens is dit belangrik om die verband te sien tussen die verskillende vorme van treitering en die vier tipes skade wat in die navorsing geïdentifiseer word, naamlik: fisiese skade, psigologiese skade, sosiale skade en opvoedkundige skade. Soos reeds gemeld kan alle vorme van treitering lei tot psigologiese skade. So ook kan opvoedkundige skade deur alle vorme van treitering veroorsaak word afhangende van die spesifieke treiteringgedrag en die ernstigheid daarvan. Aan die ander kant weer kan al die vorme van treitering nie lei tot fisiese en sosiale skade nie.

2.5 BOELIES, SLAGOFFERS EN OMSTANDERS

'n Stereotipe, rigiede profiel ten opsigte van die boelie en die slagoffer is te simplisties en ooreenvoudig die konsepte "boelie" en "slagoffer" aangesien daar onderskei kan word tussen die profiele van verskillende tipes boelies en slagoffers. Hierdie onderskeiding tussen verskillende tipes boelies en slagoffers het 'n belangrike invloed wanneer 'n skool moet besluit oor 'n intervensiemetode met betrekking tot 'n boelie of 'n slagoffer (Furniss 2000 : 12; Lawson 1994 : 19 - 21).

2.5.1 Boelies

In die literatuur word daar onderskei tussen drie tipes (hoofkategorieë) boelies waarvan die profiele radikaal verskil, naamlik die aggressiewe boelie, die angstige boelie en die passiewe boelie. Ander onderskeidings wat getref word ten opsigte van soorte boelies is: die reeksboelie, die kroniese boelie, die tydelike boelie, die boelie-slagoffer, die suiwer boelie, die voorloper ("ring leader"), navolgers, aanhitters, buitestaanders en beskermers (Salmivalli *et al.* 1996 : 1 - 15; Bully B' Ware – more information about bullying 2005 : 3; Lawson 1994 : 19 - 21; Gootman 2001 : 181 - 182; Martin 2005 : 28 - 29; The Serial Bully 2005 : 1 - 26; CELP 2002 : 4; Elliot 2002 : 5 - 6).

2.5.1.1 Die aggressiewe boelie

Die aggressiewe boelie is iemand met selfvertroue, is parmantig en is onsensitief vir die gevoelens van ander persone. Hy het waarskynlik baie vriende en is gewild in sy portuurgroep. Hy hou daarvan om homself te laat geld en om te kry wat hy wil hê. Hy hou nie daarvan om onderhorig te wees aan gesag nie en opvoeders vind dit moeilik om hom te hanteer. Die aggressiewe boelie mag betrokke raak by ander vorme van anti-sosiale gesag soos byvoorbeeld diefstal of vandalisme (Lawson 1994 : 19 -20).

Die gewilde mening dat boelies 'n swak selfbeeld (selfrespek) het en onderliggend onseker van hulself is, geld nie vir die meerderheid van aggressiewe boelies nie. Studies wat deur Olweus gedoen is, toon eerder dat hulle uitermate min of normale angs en onsekerheid ervaar. Dit beteken nie dat daar nie individuele aggressiewe boelies is wat nie ook angstig en onseker kan wees nie (Olweus 1994 : 34).

Volgens Gootman (2001 : 181) word die aggressiewe boelie aangespoor deur die behoefte aan mag. Hy kry bevrediging wanneer hy mag oor ander persone uitoefen. Navorsing toon dat hierdie versugting na mag sy oorsprong kan hê in ouers se hantering (opvoeding) van hul kinders. Leerders wat grootword in huise waar dissipline aggressief toegepas word (fisies en verbaal), het 'n behoefte aan mag aangesien hulle by hul huise oor geen mag beskik nie. Hierdie leerders ontvang ook nie genoeg liefde en sorg van hul ouers nie – dit lei daartoe dat hulle min empatie het vir ander mense. Die teendeel is ook van toepassing – leerders wat uit huise kom waar hulle te veel vryheid het, ken geen perke nie en aangesien hulle tuis oor baie mag beskik, wil hulle by die skool ook 'n magsposisie handhaaf.

Olweus (1994 : 34) verwys na die aggressiewe boelie as die tipiese boelie, wat soos reeds genoem, 'n behoefte het om ander te domineer en min empatie het vir hul slagoffers. Hulle optrede is ook dikwels baie impulsief. Olweus (1994 : 35) sluit aan by Gootman (2001 : 181) (sien hierbo) en meld ook die boelie se behoefte aan mag en dominerings as 'n moontlike psigologiese oorsaak vir sy treiteringgedrag. Dit wil voorkom of die boelie dit geniet om in beheer te wees en die behoefte het om ander te onderdruk. Olweus noem ook soos Gootman die negatiewe situasie by die boelie se huis as 'n oorsaak vir treiteringgedrag wat daartoe aanleiding gee dat die boelie 'n mate van weersin in sy omgewing ontwikkel. Die negatiewe gevoelens jeens sy omgewing, het tot gevolg dat die boelie bevredigende kompensasie put uit die slagoffer se lyding. Olweus noem ook dat dit soms voordelig is vir die boelie om die slagoffer te treiter, want op die manier dreig hulle hul slagoffers af om hulle van geld, sigarette, bier of ander waardevolle artikels te voorsien. (Die oorsake van treiteringgedrag word bespreek onder afdeling 2.6).

2.5.1.2 Die angstige boelie

Die angstige boelie kan soms 'n dubbele rol vertolk, naamlik die rol van 'n boelie of die rol van 'n slagoffer. Die angstige boelie is gewoonlik onpopulêr by ander kinders en die kans is goed dat hulle nie skolasties goed vaar op skool nie. Die angstige boelie voel 'n mislukking. Deur ander te treiter, voel hy in beheer en ervaar 'n gevoel van sukses of mag wat hy nie op 'n ander manier kan ervaar nie. Deur ander leerders te treiter, kry die angstige boelie ook die aandag waarna hy smag al is dit selfs negatiewe aandag in die

vorm van 'n bestraffing of teregwyding deur 'n kwaai opvoeder. Treiteringgedrag aan die kant van die angstige boelie kan ook 'n manier wees om 'n negatiewe selfbeeld uit te leef: die angstige boelie is teleurgesteld in homself of voel soos 'n slegte persoon en tree dus ook dienooreenkomstig op (Lawson 1994 : 20).

Soos reeds hierbo gemeld, kan die angstige boelie soms ook die rol van die slagoffer aanneem. Die profiel van die angstige boelie (onpopulêr by portuurgroep; angstigheid; swak skolastiese prestasie; voel 'n mislukking; lae selfbeeld en swak selfvertroue) het tot gevolg dat hy kwesbaar is en oor 'n "andersheid" beskik. Hierdie eienskappe aan die kant van die angstige boelie as slagoffer, lei tot 'n ongelykheid van mag tussen die boelie en die slagoffer, wat die boelie misbruik om sy treitering en misbruik van die slagoffer van stapel te stuur (Sien afdeling 2.3.3 asook Nesor et al. 2003 : 127; Smit 2003 : 8; Olweus 1994 : 10).

2.5.1.3 Die passiewe boelie

Olweus (1994 : 34); Lawson (1994 : 21) en Gootman (2001 : 182) identifiseer die passiewe boelie as 'n derde hoofkategorie van boelies. Passiewe boelies kan beskryf word as boelies wat deelneem aan treitering, maar wat gewoonlik nie die inisiatief neem nie. Hulle kan ook beskryf word as volgelinge of handlangers van ander boelies (Olweus 1994 : 34). Die passiewe boelie wil nie werklik ander leerders treiter nie. Hy wil egter deel wees van 'n groep. Hy sal selfs dinge doen wat hy weet wat nie reg is nie om aanvaarding te kry of omdat hy nie individueel verantwoordelik voel vir sy dae nie. Die passiewe boelie mag ook voel dat dit veiliger is om deel van 'n groep te wees as om een van die slagoffers te wees. Hy verstaan waarskynlik die skade wat aangerig word deur die slagoffer te misbruik en voel skuldig daarvoor. Die passiewe boelie het nie werklik 'n behoefte om te treiter nie en sal sy treiteringgedrag staak as dit nie meer voordeel vir hom inhou nie (Lawson 1994 : 21). Passiewe boelies is ook onseker van hulself en afhanklik van ander. Hulle word psigologies deur die groep ingetrek en word dan navolgers van die groep boelies (Gootman 2001 : 182).

2.5.1.4 Aanvullende onderskeidende terme met betrekking tot boelies

Ter afsluiting van en aanvullend tot die bespreking ten opsigte van verskillende tipes

boelies, is dit belangrik om slegs kortliks te verwys na die volgende onderskeidende terme ten opsigte van tipes boelies wat ook in die literatuur vermeld word:

- **Tydlike boelies:** Nie alle boelies se treiteringgedrag is die gevolg van dieperliggende, psigologiese probleme en of die gevolg van hul opvoeding of gesinslewe nie. 'n Gebeurtenis wat 'n kind ontstel soos byvoorbeeld om na 'n ander dorp toe te trek, die siekte van 'n ouer of die geboorte van 'n baba, kan tydelik aanleiding gee tot aggressiewe gedrag wat kan manifesteer in treiteringgedrag. Dit kan soms gebeur dat 'n tydelike boelie sy treiteringgedrag voortsit, selfs nadat die oorsaak daarvan nie meer aanwesig is nie, indien dit vir die boelie voordeel inhou (Lawson 1994 : 21).
- **Chroniese boelies en reeksboelies:** Die terme “chroniese boelies” en “reeksboelies” verwys na boelies wat nie slegs af en toe of per geleentheid ander leerders treiter nie. Die treitering word deel van hul lewenswyse en verskeie slagoffers word deel van hul treiteringgedrag. Indien hierdie boelie nie hulp kry nie, kan hul chroniese treiteringgedrag voortgesit word as hulle volwassenes is deur hul kinders, gades of kollegas te treiter. Chroniese boelies is baie bedrewe, is meesters ten opsigte van manipulasie, en draai opvoeders baie maklik 'n rat voor die oë. Intervensie ten opsigte van chroniese boelies is dus baie moeilik, want die chroniese boelie is 'n meester op sy gebied. Die term “reeksboelie” word veral vir die volwasse boelie in die werkplek gebruik, wat verskeie slagoffers soms met baie ernstige nagevolge nalaat. Die reeksboelie in die werkplek beskik oor 'n eie unieke profiel – raakpunte met betrekking tot die skoolboelie is wel aanwesig soos byvoorbeeld die behoefte aan mag, beheer, dominerend en onderwerping (Elliot 2002 : 5, 6; The Serial Bully 2005 : 1 - 26).
- **Die boelie-slagoffer:** Behalwe die tradisionele rolle van boelie (suiwer boelie), slagoffer (suiwer slagoffer) en leerders wat nie by treitering betrokke is nie (neutrale leerders), is dit ook moontlik dat dieselfde leerder beide 'n slagoffer en 'n boelie kan wees (Martin 2005 : 28). Navorsing wat in Dublin gedoen is, toon dat slegs 'n derde van boelies nog nooit die slagoffer van treitering was nie, en minder as die helfte van slagoffers het nog nooit ander leerders getreiter nie (Lawson 1994 : 19). Martin (2005 : 28) verwys veral na die provokatiewe (uitda-

gende) slagoffer (word bespreek onder afdeling 2.5.2.2). Weens die provokatiewe slagoffer se spesifieke profiel is die risiko groot dat hulle self ook boelies kan word, veral ook wanneer hulle die boelie wil terugbetaal (vergelding) vir die negatiewe optrede teenoor hulle (Bully B' Ware – more information about bullying 2005; Beane 1999 : 6; Martin 2005 : 28). Die angstige boelie – wat bespreek is onder afdeling 2.5.1.2 – kan soms ook 'n dubbele rol vertolk, naamlik die rol van boelie of slagoffer. Die angstige boelie voel 'n mislukking. Deur ander te treiter kan hy 'n gevoel van sukses ervaar. Deur te treiter, kry hy ook die aandag waarna hy smag. Dit kan ook 'n manier wees om sy negatiewe selfbeeld uit te leef; die angstige boelie voel soos 'n slegte persoon en tree dus so op (Lawson 1994 : 20). Volgens Lawson (1994 : 19) is die faktore wat daartoe lei dat 'n kind 'n boelie word of 'n slagoffer van treitering word, in baie gevalle dieselfde. Dieselfde kind kan gelyktydig die rol van boelie en slagoffer vertolk of beweeg van een rol na 'n ander op verskillende tye gedurende hul kinderjare of skoolloopbaan.

- **Suiwer boelies:** Die term “suiwer boelies” verwys na boelies wat nog nooit in die rol van slagoffer was nie. 'n Studie wat in Dublin gedoen is (sien bespreking van boelie-slagoffer hierbo), toon dat slegs 30% van boelies as suiwer boelies beskou kan word, met ander woorde boelies wat nog nie self slagoffers van treitering was nie. Dit impliseer dat 'n groot persentasie boelies wel ook in 'n minder of meerdere mate slagoffers van treitering kon wees in 'n sekere stadium of vir 'n sekere tydperk van hul kinderlewe of skoollewe.
- **Rolspelers:** Salmivalli et al. (1996 : 1 - 15) maak in hul studie van treitering, as 'n groepsproses, die volgende fyner onderskeidings ten opsigte van die verskillende rolspelers in treitering: die voorlopers (“ringleaders”) – organiseer 'n groep boelies en inisieer die treitering; navolgers of assistente (“assistants”) – word deel van die treitering nadat dit reeds begin het; aanhitters (“reinforcers”) – hulle neem nie aktief deel nie, maar versterk die treitering deur toe te kyk, te lag en aan te moedig; die buitestaanders (“outsiders”) – hulle is glad nie betrokke nie; die beskermers (“defenders”) – hulle help die slagoffer; kry soms hulp of vra die boelie om die treitering te staak.

2.5.2 Slagoffers

Baie minder navorsing is gedoen oor die slagoffer as oor die boelie (Beane 1999 : 6). Leerders wat gereeld getreiter word, is meer geneig om boelies fisies en emosioneel te “beloon” deur byvoorbeeld hul kosgeld af te gee of in trane uit te bars. Die kans is ook skraal dat hulle teenstand sal bied. Slagoffers mag op die korttermyn bang en alleen voel en sal situasies waar hulle getreiter kan word vermy. Op die langtermyn kan hulle hulself as onwaardig en minderwaardig sien en kan ‘n slagoffermentaliteit ontwikkel wat ‘n permanente deel van hul psige word (Beane 1999 : 6, 7). Navorsers onderskei hoofsaaklik tussen twee soorte slagoffers – die passiewe of onderdanige slagoffer en die provokatiewe of uitdagende slagoffer. Die passiewe slagoffers is verreweg die grootste groep en word ook as die tipiese slagoffer beskou (Olweus 1994 : 31, 32; Gootman 2001 : 182, 183; Beane 1999 : 6; Lawson 1994 : 22, 23; Bully B’ Ware – more information about bullying 2005 : 3).

2.5.2.1 Die passiewe slagoffer (tipiese slagoffer)

Die tipiese slagoffer kan beskryf word as stil, skaam en bang – ‘n kind wat as gevolg van sy voorkoms en optrede ‘n uitnodigende prooi word vir die boelie. Hy is angstig, het min selfvertroue, kan homself nie verdedig nie en verkrummel onder die boelie se negatiewe optrede (Lawson 1994 : 22). (Sien ook afdeling 2.3.3 vir voorbeelde van persoonlike eienskappe, aan die kant van die slagoffer, wat lei tot die ongelykheid in mag tussen die boelie en die slagoffer en wat uitnodigend vir die boelie is om die spesifieke slagoffer te teiken). Olweus (1994 : 32, 33) beskryf die tipiese slagoffer as passief, onderdanig en meer angstig en onseker as leerders in die algemeen. Hulle is ook versigtig, sensitief en stil. Wanneer hulle geteiken word deur boelies, begin hulle gewoonlik te huil (veral in die laer grade) en onttrek hulle hulself. Hulle het ‘n swak selfbeeld en het ‘n negatiewe beeld van hulself en hul situasie. Hulle sien hulself as mislukkings, voel skaam, dink hulle is onnosel en voel onaantreklik. Hulle is eensaam en word uitgesluit van hul portuurgroep. Hulle het gewoonlik nie ‘n enkele goeie vriend in hul klas nie. Hulle is nie aggressief of uitdagend, soos in die geval van die provokatiewe slagoffer nie, en tart nie die boelie nie of lok nie die boelie uit tot negatiewe optrede nie. Passiewe slagoffers het ook dikwels ‘n negatiewe houding ten opsigte van geweld en gewelddadige optrede. Die persepsie wat

die boelie van die passiewe slagoffer het, is dat hy 'n onseker en nikswerd individu is wat nie vergelding sal soek as hy aangeval of beledig word nie.

2.5.2.2 Die provokatiewe (uitdagende) slagoffer

Ander terme wat gebruik word vir die provokatiewe (uitdagende) slagoffer is: reaktiewe slagoffer en aggressiewe slagoffer (Bully B' Ware – more information about bullying 2005 : 3; Martin 2005 : 28). Kenmerkend van die provokatiewe slagoffer is angstige en aggressiewe reaksie-patrone. Hulle het dikwels probleme met konsentrasie en hul optrede is irriterend en skep spanning. Hulle is kort van humeur, rusteloos en in sommige gevalle ook hiperaktief. Tipies van die provokatiewe slagoffer is dat hulle fisies sterker is, meer selfgeldend is en meer selfvertroue het. Die provokatiewe slagoffer se persoonlikheidseienskappe en optrede lok die boelie uit en hits die boelie aan (Olweus 1994 : 33; Gootman 2001 : 183; Beane 1999 : 6; Lawson 1994 : 22, 23; Bully B' Ware – more information about bullying 2005 : 3).

In teenstelling met die passiewe slagoffer, hits die provokatiewe slagoffer dus treitering aan deur sy optrede en bied teenstand wanneer hy geterg word of getreiter word (Lawson 1994 : 23).

Weens die provokatiewe slagoffer se spesifieke profiel (sien hierbo) is die risiko groot dat hulle self ook boelies kan word, veral ook wanneer hulle die boelie wil terugbetaal (vergelding) vir die negatiewe optrede teenoor hulle. Hulle treiteringgedrag is gewoonlik fisies van aard (Bully B' Ware – more information about bullying 2005; Beane 1999 : 6; Martin 2005 : 28).

Die gewilde siening dat slagoffers noodwendig boelies uitlok of aanspoor tot negatiewe gedrag is dus van toepassing op die provokatiewe slagoffer, maar nie ten opsigte van die tipiese slagoffer of passiewe slagoffer nie.

2.5.2.3 Aanvullende onderskeidende terme ten opsigte van verskillende soorte slagoffers

Ander onderskeidende terme ten opsigte van soorte slagoffers is (Martin 2005 : 28;

Elliot 2002 : 6, 7; CELP 2002 : 4, 5; Beane 1999 : 6):

- **Suiwer slagoffers:** Suiwer slagoffers is slagoffers wat nog nooit self boelies was nie in teenstelling teenoor die boelie-slagoffer waar dié slagoffer ook terselfdertyd 'n boelie is (Die boelie-slagoffer is bespreek onder afdeling 2.5.1.4).
- **Gewillige slagoffers:** Gewillige slagoffers is leerders wat gewillig is om slagoffers te wees en tree op volgens die verwagtinge van die portuurgroep om deur die portuurgroep aanvaar te word. Hulle sal byvoorbeeld opsetlik akademies onderpresteer om populêr by die portuurgroep te wees of om nie getreiter te word nie en is dus in werklikheid gewillige slagoffers.
- **Vals slagoffers:** Leerders kan ook onnodig by opvoeders kla dat hulle getreiter word bloot om aandag te kry. Opvoeders moet baie seker wees van hulle saak voordat hulle 'n leerder as 'n vals slagoffer kategoriseer, want dit kan wees dat die leerder wel 'n slagoffer is.
- **Toppresteerders en gewilde leerders as slagoffers:** Talentvolle en populêre leerders word ook soms uitgesonder deur die boelie. Boelies sien toppresterders soms as leerders wat guns soek by opvoeders en treiter hulle met die doel om hulle gedrag te verander. Hierdie treitering is gewoonlik gebaseer op jaloesie.
- **Kroniese slagoffers:** Die term “kroniese slagoffer” word gebruik vir die slagoffer wat spesifiek uitgesonder word vir treitering waar hy hom ookal bevind – die treitering kan soms voortduur tot in die volwasse lewe. Hierteenoor word die eenmalige slagoffer geteiken slegs omdat hy op die verkeerde tyd op die verkeerde plek is en nie omdat daar 'n spesifieke rede is om uitgesonder te word nie.

2.5.3 Omstanders

In die meeste treiteringinsidente is daar drie partye betrokke: die boelie, die slagoffer en die omstanders. Die omstanders is 'n belangrike groep, maar die belangrike rol wat die omstanders speel tydens die treitering, en ook kan speel ten opsigte van die bekamping

van treitering, word dikwels onderskat. Treitering vind ook dikwels plaas in die teenwoordigheid van omstanders. Omstanders is ook geneig om die persepsie te hê dat slagoffers minstens gedeeltelik self verantwoordelik is dat hulle getreiter word (Mestry et al. 2005 : 2, 7).

Navorsing gedoen deur Salmivalli et al. (1996 : 1 - 15) in hul studie van treitering, as 'n groepsproses, werp meer lig op die verskillende rolle wat die omstanders kan speel en maak die volgende verfynde verdeling:

- **Assistente** – hulle help die boelie en sluit aan by die treitering nadat dit reeds begin het.
- **Aanhitters** – hulle neem nie aktief deel aan die treitering soos die assistente of die navolgers nie, maar versterk die treitering deur toe te kyk, te lag en aan te moedig.
- **Buitestaanders** – hulle is glad nie betrokke nie, kies ook nie kant nie, maar hulle stilsywe kan verkeerdelik vertolk word as goedkeuring of aanmoediging.
- **Beskermers** – hulle probeer die slagoffer help, kry hulp, vra die boelie om op te hou en troos die slagoffer.

Soos gemeld, speel die omstanders 'n belangrike rol met betrekking tot die treitering. Alhoewel omstanders soms die slagoffer help en die treitering probeer ontmoedig (sien die omstander as beskermer hierbo) is die mees algemene reaksie om die treitering te ignoreer (sien die omstander as buitestaander hierbo) (Mestry et al. 2005 : 2).

Omstanders wat die boelie aanmoedig (aanhitters) of wat die boelie help (assistente), verhoog die nood en die ellende van die slagoffer. Hul inmenging verhoog ook die kans dat ander omstanders ongevoelig raak ten opsigte van die onmenslikheid. Dit kan ook die beeld van die boelie as 'n populêre, sterk en onverskrokke rolmodel, wat nagevolg behoort te word, versterk. Selfs omstanders wat nie betrokke raak nie (buitestaanders) of nie kant kies nie, se swygsame “ondersteuning” bied ondersteuning vir die boelie in die sin dat hy nie alleen is terwyl hy die slagoffer treiter nie. Ignorering mag ook deur die

boelie geïnterpreteer word as goedkeuring. Die algemeenste reaksie van omstanders is om die boelie te ignoreer. Die rede hiervoor is dat leerders huiwerig is om treitering te rapporteer aangesien hulle as klikbekke geëtiketteer kan word of self deur die boelies geteiken kan word as nuwe slagoffers. Deur die treitering te ignoreer, word direkte konfrontasie met die boelie vermy asook moontlike mislukking in geval van positiewe inmenging (die omstander as beskermer) wat nie slaag nie. Ignorering van die treitering deur die omstander, het 'n negatiewe impak op homself, hy voel magteloos en verloor selfs sy selfrespek. Dit kan ook lei tot stres by die omstander en selfs ook tot afwesigheid, stokkiesdraai en skoolverlaat in 'n poging om die gadeslaan van die treitering te vermy (Hazler 1996 : 11, 12; Mestry et al. 2005 : 2, 7, 8; Beane 1999 : 7; Salmivalli et al. 1996 : 1 - 15).

Omstanders kan ook 'n belangrike rol speel in die hantering en bekamping van treitering. Omstanders se houding en gedrag, met betrekking tot treitering, behoort baie meer positief te wees – meer omstanders moet bereid wees om die slagoffer te ondersteun, verkieslik deur 'n opvoeder te vra om tussenbeide te tree. Skole behoort meer te fokus op die rol wat die omstander kan speel in die bekamping van treitering deur omstanders (die assistente, die buitestaanders en die aanhitters) leiding te gee en op te voed om meer positief op te tree tydens treiteringinsidente.

Die rol van die omstander moet ook spesifiek uitgespel word in die skool se treitering-beleid. Indien omstanders weet dat hulle kan betrokke raak en dat die beleid hulle ondersteun, behoort hulle 'n meer positiewe bydrae te kan maak. Navorsing toon dat die boelie meer gewillig is om sy gedrag te verander as hy nie meer die steun van ander het nie of as sy eer en snaaksigheid ingekort word weens die feit dat daar nie meer toeskouers (omstanders) of aanmoedigende applous is nie (Mestry et al. 2005 : 2, 18, 19; Elliot 2002 : 4).

Indien die onderskeie profiele van die boelies en slagoffers teen mekaar opgeweeg word, is dit vir navorser duidelik dat een van die drie sleutelkomponente van treitering-gedrag, naamlik “misbruik van ongelykheid en mag”, nie in alle gevalle teenwoordig is nie. In die geval van die aggressiewe boelie (tipiese of klassieke boelie) teenoor die passiewe slagoffer (tipiese of klassieke slagoffer), is die misbruik van ongelykheid in mag wel 'n kernelement. Hierdie boelie-slagoffer-verhouding kom verreweg die meeste

voor. In die geval van die provokatiewe slagoffer bestaan daar uit die aard van sy tradisionele profiel, nie 'n verhouding van ongelykheid in mag nie. In die geval van die verhouding van die angstige boelie teenoor die passiewe slagoffer kan ongelykheid en mag wel 'n rol speel. In die geval van die passiewe boelie teenoor die passiewe slagoffer leen die profiel van die passiewe boelie hom nie tot die gebruikmaking van ongelykheid in mag nie, maar daar kan grensgevalle wees waar ongelykheid in mag in 'n mindere mate teenwoordig is.

2.6 FAKTORE EN OMSTANDIGHEDE WAT DAARTOE AANLEIDING GEE DAT LEERDERS BOELIES WORD

Individuele eienskappe en psigologiese eienskappe van die boelie asook eksterne faktore en omgewingsfaktore is bepalende faktore vir leerders om boelies te word. Hulle mag genot daaruit put om te treiter of dit mag hulle 'n gevoel van mag gee. 'n Swak selfbeeld of onsekerheid is nie noodwendig eienskappe van 'n boelie wat lei tot treiteringgedrag nie, want baie boelies het 'n gemiddelde of selfs 'n gemiddelde selfbeeld. Die tipiese boelie het gewoonlik 'n meer aggressiewe temperament en min empatie. Die temperament waarmee 'n kind gebore word, kan 'n belangrike bydraende rol speel in die ontwikkeling van treiteringgedrag. Boelies "leer" om boelies te wees deur die invloede van die omgewing – die ouerhuis, die skool en die gemeenskap. Kultuur, TV en rolprente speel ook 'n rol (Coloroso 2004 : 18; Blackline Master 2003 : 12 - 19). Volgens CELP (2002 : 21) vind die aggressiewe gedrag van die boelie sy oorsprong in die familiegene asook in die omgewingsfaktore, maar kan ook die gevolg wees van die interaksie van omgewingsfaktore en genetiese faktore. Die oorsake van treitering word vervolgens bespreek onder die volgende hoofde: individuele eienskappe; die ouerhuis; die skool; gemeenskap, kultuur, TV en rolprente.

2.6.1 Individuele eienskappe

Daar is verskeie individuele eienskappe, insluitend psigologiese faktore, wat kan bydra tot die ontwikkeling van 'n boelie-temperament. Die volgende is voorbeelde van sodanige eienskappe (Gootman 2001 : 181; Olweus 1994 : 34; Information on bullying for parents and teachers 1996 : 7; Why do people bully? 2004 : 2; Elliot 1989 : 107 - 108;

O'Moore 2000 : 99 - 111; O'Moore en Kirkham 2001 : 269 - 283; Rigby 2003 : 3; Beane 1999 : 11 - 13; CELP 2002 : 20; Kidshealth 2004 : 3; Smith en Sharp 1994 : 8, 9):

- Die aggresiewe boelie of tipiese boelie word aangespoor deur 'n behoefte aan mag. Hy kry bevrediging wanneer hy mag kan uitoefen oor ander persone en glo ook dat ander hom sien as iemand met mag wanneer hy ander leerders treiter.
- Temperament het te make met die basiese geneigdheid by kinders om sekere persoonlikheidsstyle en interpersoonlike gedragstipes te ontwikkel. Kinders wat 'n aktiewe en impulsiewe temperament het, is dikwels meer geneig om in boelies te ontwikkel. Die tipiese boelie het 'n aggressiewe temperament en is gewoonlik 'n persoon met min empatie, in hierdie geval, min empatie vir die slagoffer. Weens die feit dat hulle min empatie het vir ander persone, put hulle kompensasie uit die slagoffer se lyding. Sien besprekings van die aggresiewe boelie (2.5.1.1) asook die rol wat die ouerhuis speel (2.6.2.1) vir die moontlike oorsprong van die behoefte aan mag en die gebrek aan simpatie.
- Dit kan ook voordelig wees vir die boelie om die slagoffer te treiter, want op dié spesifieke manier dreig hulle hul slagoffers af om hulle van geld, sigarette, bier of ander waardevolle artikels te voorsien. Hierdie tipe treitering is veral algemeen in skole waar die ouer boelie sy dominansie ten opsigte van die jonger leerder uitoefen en besittings van die jonger leerder eis.
- Fisiese krag, veral by seuns (seuns wat fisies sterker is as ander seuns in die portuurgroep), kan ook 'n bydraende faktor wees wat lei tot treitering alhoewel daar ook seuns is wat fisies baie sterk is, maar nie noodwendig boelies is nie.
- Die boelie word self getreiter of is in die verlede getreiter en wil hul woede en frustasie op iemand anders uithaal. Dikwels het die verantwoordelike volwassenes soos ouers en opvoeders self gefaal in hul sorgsaamheidsplig en die kind se enigste uitweg is dan om self te treiter (Sien ook die bespreking van die boelie-slagoffer onder 2.5.1.4).

- Frustrasie by die kind as gevolg van die feit dat hy 'n gestremdheid het wat nie geïdentifiseer en hanteer is nie, byvoorbeeld doofheid, disleksie, outisme, 'n allergie, linkshandigheid of 'n leerprobleem. Daar word dikwels van leerders verwag om op dieselfde vlak as ander leerders te presteer.
- Treitering kan ook 'n komponent wees van 'n gedragsversteuringspatroon. Leerders met hierdie gedragsafwyking loop dikwels die risiko om ook later betrokke te raak in alkoholmisbruik en kriminele aktiwiteite.
- Die boelie is reeds geëtiketteer as 'n boelie en glo dus dat dit die tipe optrede is wat ander van hom verwag.
- Boelies treiter ander leerders om aanvaar te word, om belangrik te voel, om populêr te wees, om in beheer te voel en vir die prestige daarvan.
- Die gebruik van alkohol en dwelms beperk selfbeheersing wat leerders weer meer blootstel aan geweld, aggressiewe gedrag en treitering.
- Gevoelens van isolasie asook ernstige verwerping word geassosieer met aggressiewe gedrag en treitering, veral as hierdie negatiewe gevoelens nie suksesvol hanteer word nie en die kind nie hulp en ondersteuning kry nie.
- Leerders wat blootgestel word aan fisiese geweld asook seksuele misbruik, is ook risiko-gevalle vir aggressiewe gedrag en treitering.
- Gevoelens by leerders dat hulle uitgesonder word om die skuld te kry, geterg en getreiter word en uitgesonder word vir bespotting en vernedering kan daartoe lei dat hierdie leerders hulself wend tot aggressiewe gedrag en treitering.
- Die voorkoms van onbeheersde en intensiewe woede as reaksie op minder ernstige gebeurlikhede, kan ook 'n aanleidende oorsaak van treitering wees.
- 'n Intense vooroordeel by die boelie ten opsigte van ras, etnisiteit, godsdiens, taal, geslag, seksuele oriëntasie, fisiese voorkoms en bekwaamheid by 'n leerder

kan daartoe lei dat hierdie spesifieke leerder uitgesonder word om getreiter te word as gevolg van sy andersheid.

- 'n Swak selfbeeld word nie noodwendig met treitering geassosieer nie alhoewel daar 'n persepsie bestaan dat boelies treiter as gevolg van 'n swak selfbeeld. Sien die bespreking van die aggressiewe (tipiese) boelie (2.5.1.1), die angstige boelie (2.5.1.2) en die passiewe boelie (2.5.1.3) waar reeds aangetoon is dat die tipiese boelie (aggressiewe boelie) normaalweg iemand is met selfvertroue wat nie oor 'n swak selfbeeld beskik nie. Hierteenoor het die angstige boelie 'n negatiewe selfbeeld en die passiewe boelie is ook onseker van homself. O'Moore en Kirkham (2001 : 269 - 283) het intensiewe navorsing gedoen oor treitering en selfbeeld. Volgens O'Moore en Kirkham, is daar 'n sterk korrelasie tussen die slagoffer (om getreiter te word) en 'n swak selfbeeld. Die literatuur ten opsigte van die verhouding tussen boelies (om ander leerders te treiter) en selfbeeld is debatteerbaar. 'n Interessante bevinding deur O'Moore en Kirkham is dat leerders wat betrokke is by treitering as die slagoffer, die boelie of die boelie-slagoffer, 'n betekenisvolle laer globale selfbeeld het as leerders wat nie slagoffers, boelies of boelie-slagoffers is nie.

Daar is dus individuele eienskappe asook psigologiese faktore wat eie is aan die boelie en wat in 'n mindere of meerdere mate daartoe aanleiding kan gee dat hy ander leerders treiter. Die slagoffer beskik ook oor individuele eienskappe wat juis daartoe aanleiding gee dat hy geteiken en uitgesonder word deur die boelie. Die tipiese slagoffer word deur Lawson (1994 : 22) beskryf as stil, skaam en bang – 'n kind wat as gevolg van sy voorkoms en optrede 'n uitnodigende prooi word vir die boelie. Hy is gewoonlik angstig, het min selfvertroue, kan homself nie verdedig nie en verkrummel onder die boelie se negatiewe optrede.

2.6.2 Omgewingsfaktore

2.6.2.1 Die ouerhuis

Die tipe blootstelling wat die kind in sy ouerhuis kry, dra ook by tot die feit dat 'n kind in 'n boelie kan ontwikkel. Boelies is dikwels leerders vanuit 'n disfunksionele ouerhuis.

Leerders wat hoë vlakke van geweld in hul ouerhuis ervaar, wat uit huise kom waar daar nie duidelike reëls bestaan nie, waar die dissipline swak of inkonsekwent is, waar die toesig swak is of waar die ouers nie belangstel in hul kinders nie, het 'n beter kans om in boelies te ontwikkel as leerders wat uit bestendige huise kom. Kinders wat in ouerhuise grootword waar daar min liefde, empatie en ondersteuning is, het dikwels ook min empatie, verdraagsaamheid en respek vir ander (Krige et al. 2000 : 6).

Espelage en Swearer (2003 : 377) sonder weer aggressie uit en sê dat leerders wat uit 'n ouerhuis kom waar aggressie gebruik word om 'n sekere doel te bereik, sit hierdie patroon voort by die skool waar hulle aangeleerde aggressiewe gedrag uiting vind in treitering. Volgens Gootman (2001 : 181) het die aggressiewe boelie se versugting na mag (hy word aangespoor deur die behoefte aan mag) moontlik sy oorsprong in liefdelose ouerhuise waar dissipline aggressief toegepas word. Hulle beskik by hul ouerhuise oor geen mag nie en wend hulle by die skool tot treitering waar hulle mag oor ander persone kan uitoefen. Volgens Olweus (1994 : 35) ontwikkel die aggressiewe boelie ook 'n weersin in die negatiewe omgewing van sy ouerhuis. Die negatiewe gevoelens jeens sy omgewing het tot gevolg dat die boelie bevredigende kompensasie daarvoor put uit die slagoffer se lyding.

Child bullying, school bullying, bullycide: Bullying in schools (2005 : 1) sonder die volgende huislike omstandighede uit as bevorderlik vir die ontwikkeling van treitering-gedrag en 'n toevlug tot treitering:

- 'n Swak rolmodel of geen rolmodel – die kind het glad nie 'n rolmodel by die huis nie of een of albei ouers is swak rolmodelle en die kind het dus nie die geleentheid om gedragsvaardighede aan te leer nie.
- Die kind word misbruik by sy ouerhuis en as gevolg van die feit dat hy misbruik word, kom sy woede tot uiting in treitering.
- Verwaarlosing by die ouerhuis – as gevolg van verwaarlosing word die kind se emosionele ontwikkeling en gedragsontwikkeling erg gestrem.

Volgens Why do people bully? (2004 : 2) kan dit ook gebeur dat mense wat deur kinders gerespekteer word (byvoorbeeld ouers, oppassers, broers, susters, neef en niggie en grootouers) treiteringgedrag gebruik om hulle wil op die kind af te dwing en hulle sin te kry – hierdie gedrag word dan ook later deur die kind nagevolg. Daar is verskillende redes hoekom ouers soms treiteringgedrag toelaat en nie hulle kinders tereg wys nie.

‘n Gebeurtenis by die huis wat ‘n kind ontstel, soos egskeiding, die siekte van ‘n ouer of die geboorte van ‘n baba, kan tydelik aanleiding gee tot aggressiewe gedrag wat kan manifesteer in treiteringgedrag. Dit kan soms gebeur dat ‘n tydelike boelie sy treiteringgedrag voortsit, selfs nadat die oorsaak daarvan nie meer aanwesig is nie, indien dit vir die boelie voordeel inhou (Lawson 1994 : 21; Kidshealth 2004 : 2, 3).

2.6.2.2 Die skool

Die skoolomgewing het ook ‘n invloed op die voorkoms van treitering. Skole wat treitering ligtelik opneem en dit selfs aanmoedig, deur byvoorbeeld inisiasiepraktyke toe te laat waar leerders gedwing word om handeling uit te voer wat onmenslik en vernederend is, dra daartoe by dat treitering by skole ernstige afmetings aanneem. Daarenteen sal skole wat ‘n bekampingsstrategie implementeer en personeel toerus om treitering te identifiseer en aan te spreek, die voorkoms van treitering beperk om sodoende ‘n veiliger leeromgewing te skep (Krige et al. 2000 : 6; Why do people bully? 2004 : 2; O’Moore et al. 1997 : 157 - 160; Information on bullying for parents and teachers 1996 : 7, 8; Stewart 2004 : 323, 324; Espelage en Swearer 2003 : 377 - 378; Rigby 2003 : 4, 5; Beane 1999 : 11 - 13; MacDonald en Swart 2004 : 1 - 26; Child bullying, school bullying, bullycide: Bullying in schools 2005 : 1; CELP 2002 : 25, 26). O’Moore et al. 1997 : 157 - 160 en Lawson 1994 : 15, 16 sonder die volgende skoolverwante faktore uit wat daartoe bydra dat leerders ander leerders treiter:

- Negatiewe skool-etos of skoolkultuur – ‘n negatiewe skool-etos of skoolkultuur wat gerig word deur byvoorbeeld rassisme, onverdraagsaamheid, disrespek vir ander en aggressie, sal anti-sosiale gedrag asook treitering bevorder. ‘n Studie deur MacDonald en Swart (2004 : 1 - 26) ten opsigte van die invloed van skoolkultuur op treitering, het getoon dat ‘n outoritêre skoolkultuur treitering bevorder. MacDonald en Swart het bevind dat ‘n outoritêre skoolkultuur die

implementering van demokratiese prosedures en deelnemende bestuur feitlik onmoontlik maak. Ouers, leerders en opvoeders is dus verdeeld met betrekking tot wat treitering behels, watter strategie gevolg moet word om treitering te bekamp en watter prosedures gevolg moet word in geval van treiteringinsidente. 'n Outoritêre kultuur huisves ook nie humanistiese waardes soos omgee, respek, samewerking, kollegialiteit, insluiting, deelname en ondersoek nie. Volgens MacDonald en Swart maak genoemde negatiewe fasette van 'n outoritêre skoolkultuur dit onmoontlik om treitering suksesvol te bestuur en te bekamp. Die sosiale klimaat in die skool behoort een te wees waar daar warmte en aanvaarding van alle leerders is asook waar daar hoë standaarde gehandhaaf word ten opsigte van leerders en opvoeders se optrede en gedrag teenoor mekaar.

- Die versugting na outoriteit, status en mag by senior leerders kan aanleiding gee tot die treitering van leerders in die laer grade van primêre skole en sekondêre skole.
- Die houding van opvoeders – opvoeders wat treitering as deel van die grootwordproses beskou, of wat ontken dat treitering plaasvind, en nie daarteen optree nie, moedig treitering aan. Hul houding teenoor aggressiewe gedrag en hul bekwaamheid met betrekking tot toesig en intervensie, bepaal in 'n groot mate hoe hulle sal optree wanneer treiteringinsidente plaasvind. Toesig is van groot belang en swak toesig, spesifiek op die speelgrond en in die gange en badkamers, moedig treitering aan. Opvoeders wat swak rolmodelle is en wie se gedrag, gesindhede en taalgebruik ooreenstem met die van boelies moedig ook treitering aan. Opvoeders wat lyfstraf toepas (klap, slaan, hare trek, stamp, skop) se gedrag kan die voorkoms van fisiese treitering vergroot. Navorsing deur Stephenson en Smith (2002 : 15, 16) het getoon dat in skole waar die frekwensie van treitering laag is, skoolhoofde en opvoeders treitering as 'n ernstige probleem erken het en kennis geneem het van verskillende standpunte en benaderings ten opsigte van treitering. Skoolhoofde en opvoeders het ook ernstig opgetree met betrekking tot die bestuur en bekamping van treitering.

- Fisiese ontwerp van die skool – die fisiese ontwerp van 'n skool kan 'n invloed hê op die frekwensie van treiteringaktiwiteite soos byvoorbeeld: nou gange, gange en trappe wat swak verlig is, geboue of klaskamers wat verwyderd is van die res van die skool, ongebruikte skoolgeboue of lokale waar daar geen toesig is nie. Buite die skoolgronde kan 'n geïsoleerde paadjie of 'n nou of afgeleë stegie op die roete na of van die skool, 'n ideale plek wees vir die boelie om toe te slaan.
- Die grootte van die skool en klasgroep – daar bestaan 'n persepsie dat treitering meer voorkom in groot skole en groot klasgroepe. Volgens Olweus (1994 : 25) is dit slegs 'n persepsie, die grootte van die skool of die klasgroep is onbeduidend ten opsigte van die frekwensie van treitering in 'n skool. Ook Stephenson en Smith (2002 : 15) het bevind dat die verwantskap tussen die voorkoms van treitering, en die skool se grootte en die klasgroep se grootte onbeduidend is. Navorsing in Ierland (O'Moore et al. 1997 : 157) verwerp ook die siening dat boelies meer bedrywig is in groot skole – intendeel, O'Moore et al. het bevind dat treitering meer voorkom in mediumgrootte skole en kleiner skole. Klasgrootte was ook onbeduidend ten opsigte van treitering van leerders in O'Moore et al. se ondersoek.

Bogenoemde bevindinge strook met navorsers se eie ervaring ten opsigte van groot skole. Navorsers kon gedurende 'n tydperk van baie jare ook nie waarneem dat treitering meer voorkom in groot skole nie. O' Moore et al. het intendeel, bevind dat die voorkoms van treitering hoër is in mediumgrootte skole en kleiner skole. Navorsers se siening is dat dié bevinding moontlik die gevolg is van die feit dat skoolbesture van kleiner tipe skole meer bewus is van die meeste treitering-insidente in hul skole, in teenstelling met groter skole waar dit nie die geval is nie. Hierdie siening van navorsers is slegs geldig indien O' Moore et al. hulle bevindinge ook baseer het op die insette van skoolpersoneel.

- Groepering op grond van vermoë – navorsing in Ierland het getoon dat treitering meer voorkom in klasse waar leerders saamgegroepeer is op grond van hul vermoë in vergelyking met klasse waar leerders nie gegroepeer is op grond van vermoë nie.

- Seunskole, meisieskole en gemengde skole – baie min navorsing is gedoen oor die voorkoms van treitering in seunskole en meisieskole in verhouding tot gemengde skole. Beperkte navorsing wat wel gedoen is, dui daarop dat ‘n gemengde skool veiliger vir beide seuns en dogters is, met betrekking tot die voorkoms van treitering. Leerders wat deel was van hierdie navorsing het aangedui dat die teenoorgestelde geslag in gemengde skole ‘n matigende invloed het op beide seuns en dogters se optrede. Daar is egter ook navorsing gedoen wat die teenoorgestelde bevind het: seuns treiter meer in gemengde skole as in seunskole alhoewel die verskille nie statisties beduidend was nie; ten opsigte van dogters was die verskille beduidend – dogters treiter meer in gemengde skole as in meisieskole.
- Skole in minderbevoorregte areas – navorsing in Engeland en Ierland dui daarop dat boelies ‘n beduidend groter persentasie leerders treiter in skole met die status van “minderbevoorreg” as in skole met die status van “bevoorreg”. ‘n Belangrike bevinding deur Stephenson en Smith (2002 : 15) ten opsigte van skole met die status van “minderbevoorreg”, is dat waar daar ‘n etos van omgewir-mekaar bestaan die voorkoms van treitering ook dáár laag is (O’Moore et al. 1997 : 158 en Stevenson en Smith 2002 : 15).
- Sosio-ekonomiese status – beduidende verskille is aangeteken met betrekking tot skole met laer sosio-ekonomiese status en skole met hoër sosio-ekonomiese status. In skole met laer sosio-ekonomiese status het boelies beduidend meer leerders getreiter as in skole met hoër sosio-ekonomiese status (O’ Moore et al. 1997 : 159).

Navorser is van mening dat die groter voorkoms van treitering in skole in minderbevoorregte areas asook in skole met ‘n laer sosio-ekonomiese status moontlik die gevolg kan wees van die situasie en omgewing waaraan hierdie leerders daaglik blootgestel word. Die armoede, moedeloosheid, houding van sekere opvoeders teenoor hierdie leerders en algemene verwaarlosing (fisies en psigologies) wat hierdie leerders daaglik moet hanteer, kan maklik uiting vind in aggressiewe treiteringgedrag teenoor mede-leerders.

- Stedelike skole en landelike skole – daar is aanduidings dat boelies meer bedrywig is in stedelike laerskole. In die geval van post-primêre skole is die situasie weer andersom en treiter leerders weer meer in landelike skole. Die verskille is in beide gevalle nie statisties beduidend nie.
- Swak akademiese prestasie – wanneer leerders akademies swak presteer, en as gevolg daarvan voel of hulle onwaardig is, gestraf word en die swartskape is, kan dit lei tot frustrasie wat uiting vind in aggressiewe gedrag en treitering.

2.6.2.3 Die gemeenskap

Houdings, benaderings en toestande in 'n gemeenskap kan die voorkoms van treitering aanmoedig. Kinders wat grootword in 'n gemeenskap waar geweld algemeen voorkom, waar hulle blootgestel word aan aggressiewe gedrag en misbruik van mag, leer om geskille en verskille te besleg deur gebruik te maak van gewelddadige en aggressiewe metodes. Hierdie kinders het, as gevolg van die manier hoe hulle grootword, 'n goeie kans om treiteringgedrag aan te leer wat hulle dan later in die skool openbaar (Krige et al. 2000 : 7).

Volgens Hazler (1996 : 13 - 15) reflekteer die hoë voorkoms van treitering in skole, die groterwordende voorkoms van geweld in die gemeenskap en hy stel dit as volg:

The problem of bullying in schools is extensive and one that follows other trends in our modern society. There is more abuse of people in general and clearly much more abuse among youth in our society than there ever has been. How these various problems are related is still open to scientific questioning.

Hazler (1996 : 38); Varnava (2002 : 5 - 12); Jordaan (2005 : 1) en Stewart (2004 : 223 - 224) meld die volgende spesifieke eienskappe van die moderne gemeenskap wat die voorkoms van treitering aanmoedig:

- Boelies word gekweek in samelewings waar aggressiewe en wesenlik liefdelose ouerlike opvoedingstyle die septer swaai.

- Swak voorbeelde word gestel deur gemeenskapsleiers soos byvoorbeeld sporthelde, politieke leiers en kerkleiers wat swak rolmodelle is – kinders sien hulle as die norm en tree dienooreenkomstig op.
- Daar is 'n toenemende voorkoms van geweld in die gemeenskap wat oorspoel na die skole in die gemeenskap.
- Veelvuldige ernstige voorvalle van geweld lei wel tot kommer by die gemeenskap, maar die lae-vlak, roetine-geweld, word feitlik nie erken of aangespreek nie – kinders word dus gekondisioneer om te glo dat geweld aanvaarbaar is en geweld word sodoende 'n effektiewe metode om jou sin te kry of om jou doel te bereik.
- Mededinging en wedywering wat tiperend is van die moderne gemeenskap en wat daartoe lei dat bedrog, kullery, bedrieg en verneuk aan die orde van die dag is.
- Menslike waardes soos byvoorbeeld mensliewendheid, goeiehartigheid, menslikheid of humanisme is nie meer 'n groot prioriteit nie.
- Die tradisionele familie-eenheid en gesinseenheid is besig om te verbrokkel en dit het weer 'n negatiewe uitwerking op die opvoeding en ontwikkeling van die kind.
- Kinders word ook blootgestel aan taalgebruik wat aggressie oordra en woorde wat op sigself geweld simboliseer.
- Kinders word verwaarloos of vryhede gegun wat hulle nie in staat is, of gereed is, om te hanteer nie. Baie min ouers weet waar hulle kinders hulle daaglik bevind, met wie hulle kinders verkeer, hoeveel geld hulle beskikbaar het of wat hulle doen – die gebrek aan beheer en toesig maak kinders 'n maklike prooi vir negatiewe invloede van die omgewing.

2.6.2.4 Kultuur

Die verband tussen skoolkultuur en treitering is reeds bespreek onder 2.6.2.2. Volgens Krige et al. (2000 : 7) is die groter kulturele konteks ook 'n belangrike faktor wat 'n groot invloed kan hê op die voorkoms van treitering. Krige et al. sonder veral kulturele houdings en gesindhede – wat onverskillig staan teenoor geweld, rassisme en seksisme – uit, as bepalend vir die kind se gedrag en houding teenoor ander.

Die verband tussen geweld en treitering is reeds bespreek onder 2.6.2.3 en word ook bespreek in afdeling 2.6.2.5. Die volgende kulturele houdings en gesindhede wat onverskillig staan teenoor geweld, verdien egter hier beklemtoning (Krige et al. 2000 : 7; Varnava 2002 : 5 - 12):

- Kinders wat grootword in 'n kultuur waar hulle blootgestel word aan geweld en aggressiewe gedrag, leer om geskille en verskille te besleg deur gebruik te maak van gewelddadige en aggressiewe metodes.
- Geweld het al so 'n deel van die mens se daaglikse lewe geword dat slegs uiterste voorvalle van geweld tot kommer lei. 'n Kultuur van onverskilligheid teenoor lae-vlak roetine-geweld is aan die orde van die dag, wat daartoe lei dat geweld feitlik nie erken of aangespreek word nie. Kinders word dus gekondisioneer dat gewelddadigheid en aggressie aanvaarbaar is.
- Ouers is onverantwoordelik en onverskillig teenoor gewelddadige TV-programme en rolprente wat hul kinders kyk. Ouers het ook dikwels geen beheer oor wat hul kinders kyk nie of ouers ignoreer doelbewus klassifikasie-sisteme en tye waartydens programme, wat nie geskik is vir kinders nie, uitgesaai word – kinders het selfs TV-stelle in hul kamers.

Rasgedrewe treitering is reeds bespreek onder 2.4.7. Die konsep “rassisme” strek baie verder as treiteringaktiwiteite, maar kan manifesteer as psigologiese en fisiese treitering. As gevolg van Suid-Afrika se apartheidsverlede, was en is rassisme ingebed in die Suid-Afrikaanse kultuur. Dit het daartoe gelei dat rasgedrewe treitering toegeneem het in Suid-Afrikaanse skole sedert integrasie by skole plaasgevind het. Stereotipe persepsies

ten opsigte van 'n rassegroep, moedig leerders aan om leerders van ander rasse te sien as persone wat ongewenste eienskappe en gedrag openbaar. Dit lei daartoe dat hierdie leerders uitgesonder word en dikwels 'n teiken word vir rasgedrewe treitering (Krige et al. 2000 : 3; CELP 2002 : 23).

Dit blyk ook uit 'n verkennende studie van die gedrukte media deur De Wet dat rassisme redelik algemeen in Suid-Afrikaanse skole voorkom. Skole versuim om pro-aktief op te tree, deur geskikte maatreëls in te stel wat rasseharmonie sal bevorder en rasgedrewe treitering sal bekamp (De Wet et al. 2001 : 10 - 16; CELP 2002 : 24). Dit blyk ook dat veral in voormalige blanke skole (waar die meeste integrasie plaasgevind het) opvoeders (wat moontlik ook produkte van Suid-Afrika se kultuur van apartheid en rassisme is) steeds vasgevang is in 'n kultuur van rassevooroordel, wat gekenmerk word deur stereotipe persepsies en wantroue ten opsigte van ander rassegroepe. Voorbeelde van hierdie rassevooroordel by opvoeders is: swak verhoudings met leerders van ander rasse-groepe; rassistiese bevooroordeeldheid (bias) in hul optrede en houding teenoor leerders; strenger optrede teenoor leerders van 'n spesifieke bevolkingsgroep (De Wet et al. 2001 : 10 -16; De Wet 2002 : 129 -153; Modjadji 2002 : 4). Opvoeders dra dus by tot 'n skoolkultuur waar rassevooroordel hoogty vier wat 'n teelaarde is vir rasgedrewe treitering.

Geslagsgeweld is 'n vorm van seksisme wat wêreldwyd voorkom en wat treitering en seksuele misbruik insluit. Die groter kulturele konteks asook 'n skoolkultuur waar stereotipe manlike en vroulike gedrag asook sterk groepsdruk aanwesig is, bevorder geslagsgeweld as vorm van seksisme (Leach 2002 : 99 - 111).

Geslagsgeweld floreer in 'n outoritêre kultuur waar die man (seun) domineer en daar 'n wanbalans in mag is tussen die man (seun) en die vrou (dogter). Manlike identiteit word geassosieer met aggressiewe, dominante gedrag en vroulike identiteit met onderdanigheid en afhanklikheid. Groepsdruk vereis ook dat 'n seun aggressief moet wees in sy benadering om die guns van 'n dogter te wen. In 'n kultuur waar vroueregte misken word, en waar manlike dominansie hoogty vier, is dit veral die vroue (dogters) wat uitgelewer word aan geslagsgeweld, seksuele misbruik en treitering (wat ook kan manifesteer as seksuele misbruik) hoofsaaklik as gevolg van die ongelikheid in mag tussen die seun en die dogter. Seksuele misbruik en treitering, kan baie ernstig of minder ernstig van

aard wees, byvoorbeeld: aanranding, gedwonge seks, verkragting, betasting, onwelvoeglike taal, vernedering en die aanbied van geskenke in ruil vir seks. Skole waar geslagsgeweld toegelaat word, misken nie slegs die kind se reg op onderwys nie, maar verhoog ook die risiko van veral dogters om geslagsiektes op te doen (Leach 2002 : 99 - 111; Fineran et al. 2001 : 211 - 218).

2.6.2.5 TV en rolprente

Die gewelddadige kykmateriaal wat op TV en in rolprente aangebied word, kan lei tot die aanleer van aggressiewe gedrag wat weer manifesteer in treitering. Navorsers wat 1 266 vierjarige kinders bestudeer het, het bevind dat kinders wat as boelies beskou word, gemiddeld vyf uur per dag na televisieprogramme kyk. Kinders wat minder TV kyk, word volwassenes wat minder aggressief van aard is (Price 2005: 11).

Varnava (2002 : 8, 9) en Hazler (1996 : 27) sonder die volgende faktore uit wat daartoe lei dat kinders blootgestel word aan geweld op TV en in rolprente wat manifesteer in aggressiewe gedrag en negatiewe sosiale gedrag:

- Die houding van uitsaaikorporasies ten opsigte van die vertoon van programme word baie goed saamgevat in die volgende verklaring van die British Broadcasting Corporation:

Violence is a fact of life. So long as it exists in society and the world, television programmes should reflect and report it, both in fact and fiction. To do otherwise would be a substantial disservice to society.

- Pogings van televisiemaatskappye om programme wat geskik is vir kinders in 'n spesifieke tydgleuf uit te saai, of om kykers te waarsku teen programme wat nie geskik is vir kinders nie deur middel van klassifikasie-sisteme, misluk groten-deels omdat ouers dit ignoreer of omdat kinders televisiestelle in hul kamers het.
- Die gevolge van gewelddadige optredes of aksies, in rolprente en in televisieprogramme, word in die meeste gevalle nie in die film of program aangespreek of hanteer nie.

- Rolprente wat spesifiek geselekteer en gebeeldsend word vir kinders, ook gedurende skoolvakansies, bevat soms baie geweld.
- Die beeldsending van gewelddadige programme, sensasionele nuusprogramme, polisie-aksieprogramme en selfs ook tekenprente wat geweld bevat, is besig om toe te neem.

Die debat rakende die feit of die geweld op TV en in rolprente sosiale gedrag beïnvloed, duur steeds voort. Navorser stem saam met Price, Varnava en Hazler dat geweld op TV en in rolprente kan aanleiding gee tot aggressiewe gedrag. Hierdie aggressiewe gedrag kan ook manifesteer as treitering, met ander woorde die geweld kan dus ook die treiteringgedrag van die boelie beïnvloed. Navorser sonder veral die volgende drie wyses uit waarop die geweld, waaraan die boelie blootgestel word, die boelie se treiteringgedrag negatief kan beïnvloed:

- Die boelie leer nuwe metodes van treiteringgedrag aan wat hy dan toepas gedurende treitering. Dit geld nie slegs net vir metodes wat hy kan toepas tydens fisiese treitering nie (soos om die slagoffer op 'n spesifieke manier te skop), maar ook vir metodes wat tuis behoort by psigologiese treitering soos om herhaaldelik eksplisiete foto's van verminkte liggeme per e-pos aan die slagoffer te stuur met die doel om vrees te wek en die slagoffer emosioneel af te takel.
- Die tipiese boelie openbaar geen empatie of simpatie jeens sy slagoffer nie. Blootstelling aan geweld kan daartoe lei dat die boelie so gekondisioneer raak ten opsigte van geweld, dat sy gewete afgestomp raak en simpatie en empatie nie meer 'n rol speel in sy handelwyse nie. Die boelie se treiteringgedrag raak dus al meer en meer genadeloos.
- Die kondisionering van die boelie weens die volgehoue blootstelling aan geweld, asook die negatiewe brutaliteit wat daarmee saamgaan, veroorsaak dat die boelie sy optrede teenoor die slagoffer as die norm ervaar. Dit lei daartoe dat hy die intensiteit van sy negatiewe optrede verhoog.

2.7 DIE VOORKOMS (FREKWENSIE) VAN TREITERING

Volgens Zin Ma et al. (2001 : 247) en Furniss (2000 : 9) is treitering 'n verskynsel wat wêreldwyd voorkom. Banks (1997 : 1) stel dit as volg:

Bullying is a worldwide problem ... The problems associated with bullying have been noted and discussed wherever formal schooling environments exist.

'n Studie deur die Instituut vir Kriminologie van die Universiteit van Kaapstad, om die omvang van misdaad en geweld in die Suid-Afrikaanse onderwys te peil, het aangetoon dat treitering en intimidasie in 75% van die skole gerapporteer is (Eliasov en Frank 2000 : 5). 'n Suid-Afrikaanse skoolhoof druk hom as volg uit oor die omvang van treitering in Suid-Afrikaanse skole asook oor die onverskillige houding van sommige skoolhoofde ten opsigte van die voorkoms van treitering:

Bullying is a reality and is a common feature of everyday life in schools today. If heads of schools claim to prospective parents that there is no bullying in their schools, they need a reality check and the parents need to find another school (Zeelie 2002 : 279).

2.7.1 Internasionale frekwensie

Navorsingsresultate en statistiek van Noorweë, Swede, Finland, Engeland, VSA, Kanada, Nederland, Japan, Ierland, Spanje, Australië, Nieu-Seeland en Suid-Afrika dui daarop dat die probleem van treitering wêreldwyd voorkom (Olweus 1994 : 14; Elliot 2002 : 2; Rassool 2002 : 1; Eslea en Smith 1994b : 2; Squelch 1998 : 4; Salmivalli et al. 1996 : 1 - 15; Boulton en Underwood 1992 : 73 - 87; Levin-Epstein 2003 : 1 - 5; De Wet 2005b : 2; Reddy 2003 : 31; Trembl 2001 : 107 - 117).

Dit is belangrik om in ag te neem dat statistiek asook navorsingsresultate ten opsigte van treitering slegs hoofteendse verteenwoordig en dat daar verskille kan wees ten opsigte van skole, gemeenskappe en lande (Olweus 1994 : 18). Die volgende kriptiese samevatting, wat statistiek en navorsingsresultate uit verskillende lande wêreldwyd ver-

teenwoordig, toon dat treitering wêreldwyd 'n ernstige probleem is en dat die getal slagoffers wat negatief daardeur geraak word skrikwekkend hoog is:

- Die Sheffield Bullying-projek het getoon dat 27% van die junior- en middelskoolleerders soms of meer dikwels getreiter word. Die 27% sluit ook die 10% in wat een keer per week of meer dikwels per week getreiter word. Vir hoërskole was die persentasie slagoffers 10% en 4% vir bogenoemde twee kategorieë respektiewelik (Smith en Sharp 1994 : 15).
- Childline, die nasionale telefoonhulplyn vir kinders in die Verenigde Koninkryk, het in 2001, 20 000 oproepe ontvang van kinders en jong mense wat aangedui het dat hulle bekommerd is oor treitering. Kidscape ontvang elke jaar telefoonoproepe van meer as 16 000 ouers wat aandui dat hul kinders getreiter word (Elliot 2002 : 2).
- 'n Studie in Britse skole in 2000 het aangetoon dat 'n gemiddelde van 16 leerders elke jaar selfmoord pleeg weens die feit dat hulle getreiter word (Rassool 2002 : 1).
- Nieu-Seeland se selfmoordsyfer onder die jeug is die hoogste ter wêreld. Navorsing het getoon dat treitering een van die groot bydraende faktore is (Landman 2005 : 2).
- 'n Nasionale studie in Ierland toon dat 1 uit elke 20 leerders in primêre skole en 1 uit elke 50 leerders in post-primêre skole, onderworpe is aan ernstige treitering. Dit beteken dat ongeveer 20 000 leerders aan primêre skole en ongeveer 7 400 leerders aan post-primêre skole, slagoffers is van ernstige treitering (O'Moore et al. 1997 : 141 - 169).
- Navorsing deur Neser et al. (2005 : 61, 62) in 19 skole in Gauteng in 2003 toon dat 41% van die respondente glo dat leerders elke dag getreiter word. 'n Geringe persentasie van 8,7% van respondente glo dat treitering nie in hulle skole plaasvind nie terwyl 29,5% van mening is dat leerders een of twee keer per week getreiter word.

- Volgens die eerste South African Youth Risk Behaviour Survey van 2002, was 41% van die leerders in Suid-Afrika die slagoffers van treitering gedurende die 30 dae wat die opname voorafgegaan het. Die hoogste frekwensie van treitering het in die Noord-Kaap (56,7%) voorgekom en die laagste (36,5%) in KwaZulu-Natal (Reddy 2003 : 31).
- Navorsing deur De Wet (2005a : 44 - 55) in Vrystaatse skole, dui aan dat slegs 4,91% van die opvoeders en 16,22% van die leerders glo dat treitering nie 'n probleem in hulle skole is nie. Meer as 40% van die opvoeders het aangedui dat hulle treitering op 'n daaglikse basis waarneem.
- Meer as 90% van die leerders aan 'n Katolieke skool in Johannesburg het in 2001 aangedui dat hulle al slagoffers van treitering was (Rassool 2002 : 1).
- Leerders wat in die Vrystaat aan 'n navorsingsprojek deelgeneem het, het aangetoon dat slegs 29,2% van hulle nog nooit aan direkte verbale treitering, en 32,15% nog nooit aan indirekte verbale treitering, blootgestel was nie (De Wet 2005b : 2).
- Die American Academy of Child and Adolescent Psychiatry het in hul navorsing bevind dat 50% van die leerders getreiter word, 10% van hierdie leerders word op 'n gereelde basis getreiter (Gurian 2005 : 7 - 8).
- 'n Studie wat in laerskole in Suid-Carolina gedoen is, het getoon dat twee derdes van die 2 289 leerders al getreiter is. Meer as 64% van die leerders het aangedui dat treitering 'n probleem is en meer as 83% het aangedui dat die skool 'n gelukkiger plek sal wees as treitering aangespreek word (Squelch 1998 : 4).
- Navorsing deur Salmivalli et al. (1996 :1 - 15) in Finland, ten opsigte van graad 6-leerders, het getoon dat 10,5% van die seuns boelies was en 5,9% van die dogters boelies was. Van hierdie graad 6-leerders was 11,8% van die seuns en 11,5% van die dogters al slagoffers van ernstige treitering.

- 'n Nasionale studie deur Olweus in Noorweë in primêre skole en junior hoërskole, het getoon dat 9% (52 000) van die totale aantal leerders (568 000), slagoffers was en 7% (41 000) boelies was. Van die totale aantal leerders (568 000) was 1,6% beide boelies en ook slagoffers terwyl 5% (27 000) van die leerders al by ernstiger treiteringinsidente betrokke was, as boelies óf slagoffers (Olweus 1994 : 13, 14).

Indien die persentasie leerders (soos vermeld in die voorafgaande samevatting) wat betrokke is as boelies of slagoffers, verwerk word na aantal leerders, is die resultaat skrikwekkend. Olweus (1995 : 197) het die Skandinawiese persentasies toegepas op die leerdertotaal in die VSA en bevind dat ongeveer 5 miljoen leerders binne een jaar betrokke is as boelies of slagoffers. Sien ook die getalle hierbo vermeld: 20 000 slagoffers in primêre skole en 7 400 slagoffers in post-primêre skole binne 'n jaar in Ierland; 52 000 slagoffers en 41 000 boelies in Noorweë; 27 000 leerders was by ernstige treiteringinsidente as boelies of slagoffers in Noorweë betrokke. Tog skets bogenoemde onrusbarende resultate nog steeds nie die ware realiteit nie, want die voorkoms van treitering word in 'n groot mate onderrapporteer.

2.7.2 Redes vir onderrapportering van treitering

Volgens Squelch (1998 : 4) is treitering een van die mees onderskatte probleme in skole. De Wet (2005b : 2) beklemtoon die feit dat die getal treiteringinsidente, wat gerapporteer word, baie laer as die werklike voorkoms (frekwensie) daarvan is. Weens die onderskatting en onderrapportering van die voorkoms van treitering, is baie ouers en opvoeders asook onderwysdepartemente onbewus van die vlak en omvang van treitering waaraan hulle kinders en die leerders blootgestel word. De Wet (2005b : 2) meld die volgende faktore wat lei tot hierdie onderskatting en onderrapportering van die voorkoms van treitering:

- Die persepsie dat treitering deel van die grootwordproses is, lei daartoe dat slagoffers onwillig is om hul ouers en opvoeders te vertel dat hulle wel getreiter word.

- Slagoffers vrees weerwraak van die boelie en rapporteer dus nie die treitering nie.
- Indien die graad van treitering ernstig is of oor 'n lang tydperk plaasvind, versuim leerders dikwels om hul ouers daaromtrent in te lig, want hulle is bang dit sal hul ouers ontstel of dat hul ouers nie die situasie sal kan verander nie.
- Kinders is ook soms onwillig om te erken dat hulle sekere items of geld aan boelies gegee het.
- Ouers stel soms hoë akademiese en sosiale verwagtinge aan hul kinders – dus is kinders wat getreiter word, wat uitgesluit en ongewild voel, dikwels onwillig om te erken dat hulle getreiter word.
- Adollesente, wat graag onafhanklik wil wees, glo dat hulle in staat behoort te wees om die probleem self te hanteer.
- Die kind-ouer-verhouding en leerder-opvoeder-verhouding is dikwels gespanne gedurende die adollesente jare en die kommunikasiekanale is nie na wense nie.
- Treitering is dikwels so subtiel dat dit moeilik waarneembaar is.
- Leerders glo dat opvoeders nie betrokke wil raak by treitering nie en rapporteer nie die treitering nie.

2.7.3 Frekwensie met betrekking tot ouderdomme en grade

Olweus het bevind dat die meeste leerders wat getreiter word (slagoffers) in grade 2 - 6 is. Die ouderdomme van hierdie leerders is ongeveer vanaf 8 jaar tot 13 jaar. Die persentasie leerders wat getreiter word, neem ook af soos die ouderdomme hoër word en die treitering raak ook minder fisies van aard. In grade 7 - 9 (ouderdomsgroep 13 - 16 jaar) is die aantal slagoffers ongeveer die helfte minder. Meer as 50% van die slagoffers het aangedui dat hulle deur leerders wat ouer as hulle self is, getreiter word. Hierdie bevindinge deur Olweus, geld vir beide seuns en dogters (Olweus 1994 : 14, 15).

Soortgelyke navorsing in Ierland, asook navorsing deur die National Institute of Child Health and Human Development en resultate van die Sheffield Bullying Project, korreleer met en bevestig bogenoemde tendens soos bevind deur Olweus (O'Moore et al. 1997 : 141 - 169; Eslea en Smith 1994a : 1 - 6; Levin-Epstein 2003 : 1 - 6). Navorsingsresultate van die National Institute of Child Health and Human Development, toon dat treitering ook baie algemeen is by leerders in pre-primêre skole (Levin-Epstein 2003 : 4).

'n Tendens ten opsigte van die voorkoms van boelies in die verskillende grade, is dat daar nie so 'n beduidende afname is vanaf primêre skool na post-primêre skool soos dit in die geval van slagoffers was nie (Olweus 1994 : 15 - 16; O'Moore et al. 1997 : 161; Eslea en Smith 1994a : 1 - 6). Eslea en Smith (1994b : 3) verklaar die stelling deur te sê dat boelies neig om voort te gaan met hul negatiewe optrede soos hul ouer word, maar hulle teiken minder slagoffers.

2.7.4 Frekwensie met betrekking tot geslag

In 'n nasionale studie deur O'Moore et al. (1997 : 145 - 150) is bevind dat seuns meer geneig is om te treiter as dogters en dat meer seuns dus slagoffers van treitering is as dogters. Navorsing in Gauteng deur Naser et al. (2005 : 35 - 37) korreleer met die bevindinge van O'Moore et al.. In die deelnemende Gautengskole het 60.1% van die leerders aangedui dat seuns die hoofrolspelers is in die treitering van ander leerders. Seuns wat in groepe opereer, treiter die meeste volgens 60.2% van die respondente. Gemengde groepe is deur 37,6% respondente aangedui as boelies terwyl dogters daarenteen deur 27,4% aangedui is as boelies. Navorsing deur die National Institute of Child Health and Human Development, wat die frekwensie van treitering in die skool en buite die skool ondersoek het, toon dat seuns meer treiter as dogters en ook meer getreiter word. Daar is deur 16% van die seuns en 11% van die dogters aangedui dat hulle soms, of weekliks by die skool getreiter word, terwyl 23% van die seuns en 11% van die dogters aangedui het dat hulle ander leerders by die skool treiter (Levin-Epstein 2003 : 5). Volgens Eslea en Smith (1994a : 4) is dogters oor die algemeen meer simpatiek teenoor die slagoffers van treitering en minder geneig as seuns om by treitering betrokke te raak.

Die tendense wat deur bogenoemde navorsingsresultate aangedui word, moet met omsigtigheid hanteer word, want daar is wel faktore wat mag lei tot 'n laer rapportering ten opsigte van die voorkoms van treiteringaktiwiteite by dogters soos (Olweus 1994 : 18 - 20; Naser et al. 2005 : 62; Eslea en Smith 1994a : 1 - 9; Elliot 2002 : 3; Lawson 1994 : 15, 16; Birkenshaw en Eslea 1998 : 1):

- Die subtieler metodes van treitering deur dogters, mag moeiliker wees om waar te neem en te identifiseer.
- Statistieke reflekteer hoftendense en daar mag afwykings wees ten opsigte van verskillende skole en klasse.
- Die groter, gepaardgaande bravade tydens treitering, wat meer tipies is van seuns, kan daartoe lei dat seuns meer dikwels waargeneem word as die boelies, deur die respondente.
- Seuns is meer geneig as dogters om te vertel dat hulle ander leerders getreiter het.
- Dogters is dikwels skaam of onwillig om te erken dat hulle ander leerders getreiter het.
- Opvoeders is meer geneig om negatiewe fisiese optrede (wat meer by seuns voorkom) as treitering te beskou.
- Negatiewe optrede van 'n seun teenoor 'n dogter, word deur opvoeders meer dikwels as treitering beskou as negatiewe optrede van dogters teenoor seuns.
- Die stereotipering van treitering as manlike gedrag – die tradisionele treiteringmodel is gesentreer om die manlike boelie en treitering word gesien as tipiese manlike gedrag.

Alhoewel dit reeds volledig bespreek is onder 2.4.1 (fisiese treitering), is dit belangrik om hier te vermeld dat fisiese treitering wel meer by seuns voorkom, maar dat dit ook besig is om toe te neem by dogters. Behalwe dat dogters mekaar in erge vloektaal uitskel en

mekaar lelik beswadder, trek dogter-boelies hul slagoffers se hare en slaan mekaar met die plathand deur die gesig. Navorsing deur Eslea en Smith (1994a : 2) en Eslea en Smith (1994b : 2) toon selfs dat dogters dieselfde kans het as seuns om geslaan, geskop en gedreig te word en dieselfde kans het as seuns om getreiter te word. Volgens McCarthy en Carr (2002 : 206) word seuns hoofsaaklik deur seuns getreiter, maar dogters word deur beide geslagte getreiter.

2.7.5 Frekwensie met betrekking tot tipes treitering

'n Studie in 2003 in Gauteng en 'n nasionale studie in 1993 – 1994 in Ierland, verskaf 'n goeie riglyn ten opsigte van die voorkoms en tendense van verskillende tipes treitering (Neser et al. 2005 : 16; O'Moore et al. 1997 : 151). Neser et al. se frekwensies dui die voorkoms per dag aan en die van O'Moore et al., die gemiddelde voorkoms per jaar. Beide het bevind dat die vorm van treitering wat die meeste voorkom, is om die slagoffer te verneder deur middel van woorde en taalgebruik ("hurtful name calling") (Neser 45,1% en O'Moore 55%). Om die slagoffer op 'n onaangename manier te terg kom ook baie voor (Neser 38,2%). Beide navorsers dui op die kommerwekkende hoë voorkoms van fisiese treitering (Neser 26,1% en O'Moore 25%). Neser et al. se studie dui sosiale uitsluiting (22,6%) aan as die treiteringstipe met die volgende hoogste voorkoms gevolg deur dreigemente om die slagoffer skade of nadeel te berokken (17,7%). O'Moore et al. se studie het bevind dat die frekwensie vir dreigemente 19,5% is en vir sosiale uitsluiting 12% is. Die frekwensie van die volgende tipes treitering word ook in O'Moore et al. se studie aangespreek: rassistiese treitering deur middel van vernederende taalgebruik en woordgebruik ("hurtful namecalling") - 7,2%; verspreiding van gerugte oor die slagoffer - 24,5%; die afneem van die slagoffer se besittings - 11,1%. Van die slagoffers is 12%, op ander maniere getreiter byvoorbeeld: grillerige telefoonoproep; onbeskofte notas; graffiti op banke en in toilette; die slagoffer word verbied om te praat of te beweeg; die slagoffer word gespoeg; daar word op die slagoffer geurineer; sy kop word in die toiletbak gedruk; hy word met vrugte gegooi; word gesoen onder dwang; klere word afgeskeur. Van die leerders in 'n post-primêre skool het 30 leerders (1,6%) aangedui dat hulle seksueel gesteier word (sien 2.4.6 – treitering kan ook manifesteer as seksuele teistering). Vergelyk ook die hoë voorkoms van slagoffers onder homoseksuele en lesbiese leerders – afdeling 2.4.6.

2.7.6 Frekwensie en lokalisering

Daar bestaan 'n persepsie dat die meeste treitering op pad na en vanaf die skool plaasvind. Olweus (1994 : 21) verwerp hierdie siening en sê dat die skool self, sonder twyfel, die plek is waar die meeste treitering plaasvind. Inteendeel, die leerders wat op pad na en van die skool getreiter word, word gewoonlik ook by die skool getreiter. Volgens Olweus word twee tot drie keer meer leerders by die skool getreiter as op pad na en van die skool.

In Nesar et al. se studie (in Gauteng) is daar spesifiek gefokus op die lokalisering van treitering (op watter plekke treitering die meeste plaasvind). Volgens Nesar et al. se bevinding, in volgorde van frekwensie per dag, vind treitering as volg plaas: op die speelgrond 29,8%; in die klaskamer 20,2%; op pad na en van die skool 18,5%; in die badkamer 14,9%; tydens georganiseerde sport 11,9%; op die bus 11,6%; by die bus-stop 9,4%; in die saal 9,2% (Nesar et al. 2005 : 19). De Wet (2005a : 2) het in haar studie in Vrystaatse skole bevind dat die plek waar die leerders besonder weerloos teenoor boelies staan, in taxi's is. Hoewel slegs 31,86% van die respondente aangetoon het dat hulle met 'n taxi skool toe gaan, beleef 29,64% van hierdie leerders taxi's as óf baie onveilig óf redelik onveilig met betrekking tot treitering.

Beide McCarthy en Carr (2002 : 206) en O'Moore et al. (1997 : 153) stem saam met Nesar et al. dat die meeste treitering op die speelgrond voorkom met betrekking tot leerders in die primêre skool. Wat hoërskoolleerders betref (hoofsaaklik post-primêre leerders) vind die meeste treitering volgens McCarthy en Carr asook O'Moore et al. in die klaskamer (47%) en die gange (37%) plaas. (Nesar et al. het nie onderskei tussen laerskoolleerders en post-primêre leerders nie.) Die speelgrond (27%) is die plek waar die derde meeste treitering onder hoërskoolleerders plaasvind terwyl 15% van leerders aangedui het dat hulle op ander plekke soos toilette, aantrekkamers, by toesluitkaste en slaapsale getreiter word (O'Moore et al. 1997 : 15). Volgens Kaiser en Rasminsky (2003 : 233) kies die boelie plekke waar volwassenes en opvoeders skaars is soos speelgronde, gange, badkamers en by toesluitkaste. De Wet (2005a : 2) se studie onder Vrystaatse leerders het getoon dat die meeste leerders in badkamers en toilette getreiter word. In die geval van Nesar et al., O'Moore et al. asook McCarthy en Carr (hoërskoolleerders hierbo), was treitering in die badkamers en toilette die plek met die

vierde hoogste frekwensie. De Wet het ook bevind dat die meeste Vrystaatse leerders voel dat klaskamers die veiligste plek is in teenstelling met O'Moore et al., McCarthy en Carr asook Naser et al., wat bevind het dat die frekwensie van treitering in die klaskamer hoog is.

2.7.7 Toename in frekwensie van treitering

Daar is aanduidings in die literatuur dat treitering besig is om internasionaal toe te neem (Feder-Feitel 2004 : 21; Olweus 1994 : 17, 18; Lawson 1994 : 16; Rubin 2003 : 5; Stiehler 2002 : 13). Volgens Hazler (1996 : 12 - 14) kan die feit dat geweld en misbruik in gemeenskappe en skole toeneem moontlik 'n bydraende faktor wees ten opsigte van 'n toename van treitering alhoewel dit nog nie wetenskaplik bewys is nie.

Die probleem met bogenoemde sienings dat treitering besig is om toe te neem is dat daar nie goeie navorsing en data bestaan om direk te kan bepaal of dit die geval is nie. Olweus het alreeds in 1994 gemeld dat daar indirekte aanduidings is dat treitering toeneem, maar dat daar nie data beskikbaar is om dit te bevestig nie. Hy het ook die gehalte van die vroeë navorsing oor die frekwensie van treitering bevraagteken wat op 'n laer voorkoms van treitering gedui het.

Sommige van die aannames dat treitering besig is om toe te neem, is gegrond op observasie van opvoeders, sosiale werkers en sielkundiges asook op die aantal leerders of ouers wat van inbelhulplyne gebruik maak (Lawson 1994 : 16; Furniss 2000 : 11). Die observasies van persone wat elke dag met leerders werk, kan moontlik juis wees en so ook die aannames gegrond om die verhoogde aantal oproepe en hulplyne alhoewel daar nie data beskikbaar is om dit wetenskaplik te bewys nie.

Child bullying, school bullying, bullycide: Bullying in schools (2005 : 1) betwyfel die siening dat treitering toegeneem het en sê dat daar 'n groterwordende bewustheid is ten opsigte van die voorkoms van treitering asook ten opsigte van die ernstige gevolge vir die slagoffer. Die groter bewustheid van die fenomeen treitering wat ook gepaardgaan met meer kennis, lei daartoe dat rolspelers meer daarop ingestel is om treitering waar te neem, te identifiseer, te rapporteer en makliker stappe neem om dit te hanteer en te bestuur.

Uit bogenoemde blyk dit daar nie geskikte data bestaan om te bepaal of daar 'n toename in treitering is nie. Skole kan hier 'n groot rol speel indien hulle geskikte data oor 'n tydperk kan insamel. In Suid-Afrikaanse skole bestaan daar tans nie 'n nasionale of provinsiale rapporteringsbeleid wat so gestruktureerd is dat dit ook hierdie nodige data kan voorsien nie. Die instelling van 'n gestruktureerde rapporteringsbeleid is natuurlik ook belangrik om slagoffers en ander leerders aan te moedig om treitering te rapporteer en kan ook die vrees vir intimidasie by diegene wat treitering rapporteer, in 'n groot mate beperk.

2.8 DIE GEVOLGE VAN TREITERING

Soos aangedui in afdeling 2.3.1 kan daar onderskei word tussen die uitwerking van treitering op die slagoffer gedurende die insident asook onmiddellik na die insident en die langtermyngevolge van treitering waarvan sommige gevolge vir die res van 'n persoon of slagoffer se lewe 'n nadelige uitwerking kan hê.

Dit is nie slegs net die slagoffer van treitering wat ernstige langtermyngevolge kan ervaar of oorhou nie, maar ook die boelie self en die omstanders wat die treitering-insident waargeneem het sowel as die skoolgemeenskap as geheel (Whitted en Dupper 2005 : 168; Lawson 1994 : 17; De Wet 2005a : 45).

Hierdie studie fokus primêr op die gevolge van treitering vir die slagoffer aangesien die slagoffer die party is wat die meeste skade of nadeel toegevoeg word wanneer treitering plaasvind. Die gevolge van treitering vir die boelie, die omstanders en die skoolgemeenskap word slegs kortliks bespreek. Die gevolge van treitering vir die slagoffer kan breedweg in die volgende kategorieë verdeel word: fisiese gevolge; emosionele gevolge; sosiale gevolge en opvoedkundige gevolge (Krige *et al.* 2000 : 10; De Wet 2005a : 45). Volgens De Wet en Van Huysteen (2005 : 17) het die verskillende vorme van geweld (wat ook treitering insluit) 'n vernietigende uitwerking op die sosiale, emosionele, fisiese en intellektuele ontwikkeling van die leerder. Die belangrikste doelstelling van onderwys is die optimale ontwikkeling van die leerder op sosiale, fisiese, intellektuele en emosionele vlak.

2.8.1 Die gevolge van treitering vir die slagoffer

2.8.1.1 Fisiese gevolge

Die fisiese gevolge van treitering sluit die volgende in: fisiese beserings; simptomatiese simptome; negatiewe lyftaal en liggaamshouding; leerders kom honger tuis aangesien hulle kos of kosgeld gesteel is; slagoffers hou op met eet of word obsessief netjies aangesien hy as “vet” of “vuil” geëtiketteer word; geskeurde klere; senuagtige gewoontes soos byvoorbeeld om naels te kou (Krige et al. 2000 : 10; Elliot 2002 : 4, 5; Lawson 1994 : 31).

Fisiese beserings kan minder ernstig wees, byvoorbeeld snye, kneusplekke en skrape, maar kan ook soms ernstig van aard wees en in uitsonderlike gevalle selfs die slagoffer se lewe bedreig en lei tot die dood van die slagoffer (Sharp en Smith 1994 : 2; Lawson 1994 : 14; Elliot 2002 : 4, 5).

Behalwe fisiese beserings is bevind dat negatiewe stres, wat die gevolg is van treitering, kan lei tot 'n reeks fisiese simptome en ook psigosomatiese simptome soos byvoorbeeld: slapeloosheid; lae immuniteit ten opsigte van siektetoestande (byvoorbeeld griep, klierkoors, kanker); pyne en skete waarvoor daar nie 'n spesifieke oorsaak is nie; verlies van eetlus (of soms ooreet); hoofpyne; rugpyne; nagmerries; bednatmaak; maagpyne; maagsere; uitputting (Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 2; Maree 2005 : 28; Sharp en Smith 1994 : 2). Langtermynreitering, wat negatief inwerk op die liggaam se immuniteitsstelsel en die liggaam se energiereserwes tap, kan ook 'n oorsaak wees van Kroniese Vermoeidheidsindroom (“Chronic Fatigue Syndrome”).

Volgens Rigby (2003 : 1) het verskeie langtermynstudies aangetoon dat treitering 'n oorsaaklike faktor is ten opsigte van die ontwikkeling van siektetoestande by leerders. Rigby sê die verklaring hiervoor kan moontlik gesoek word in die feit dat langdurige negatiewe stres (wat die gevolg is van treitering) daartoe kan lei dat die liggaam se immuniteitsstelsel benadeel word. Lae immuniteit veroorsaak dat die slagoffer meer vatbaar is vir infeksie (sien gevolge van stres hierbo). Daar is egter nie duidelikheid oor watter vorme van treitering meer geneig is om te lei tot die ondermyning van die gesondheid van slagoffers nie.

2.8.1.2 Psigologiese / Emosionele gevolge

Rigby (2003 : 2, 3) onderskei tussen die volgende twee fasette van psigologiese gevolge van treitering: lae psigologiese welstand en psigologiese nood (“distress”). Lae psigologiese welstand sluit die volgende in: algemene ongelukkigheid; lae selfbeeld; gevoelens van woede en gevoelens van hartseer. Psigologiese nood is meer ernstig van aard en behels die volgende: hoë vlakke van angs asook depressie en selfmoordgedagtes. Verskeie ander navorsers lê klem op die psigologiese gevolge van treitering soos: depressie; selfmoord; lae selfbeeld; verlies aan selfvertroue; ‘n groter risiko om aan stres en stresverwante simptome te ly; groter angstigheid, paniek en vrees; gevoelens van skuld, skaamte, haat, selfhaat, hulpeloosheid, magteloosheid, verlorenheid en vernedering; benadeling van die ego-funksionering; Post Traumatiese Stressteuring (“Post Traumatic Stress Disorder”). Alhoewel laasgenoemde nog nie deur navorsing bewys kon word nie, stem sekere simptome van treitering baie ooreen met die van Post Traumatiese Stressteuring (Roland 2002 : 55 - 65; Maree 2005 : 22 - 31; Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 1 - 9; Strauss 1994 : 77; Strauss *et al.* 1997 : 761 - 767; O’Moore en Kirkham 2001 : 269 - 283; Landman 2005 : 1 - 4; Ferrell-Smith 2004 : 3, 4).

Negatiewe stres, wat die gevolg is van treitering, kan ook lei tot ‘n reeks psigologiese simptome, byvoorbeeld angsaanvalle, depressie, selfmoordgedagtes, swak geheue, onsekerheid asook totale ineenstorting as gevolg van stres. Laasgenoemde word geklassifiseer as ‘n psigiatriese besering en nie as ‘n geestesversteuring nie (Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 2).

Die ernstigste gevolge van treitering vir die slagoffer, is selfmoord deur die slagoffer en moord waar die slagoffer die boelie of boelies vermoor.

Navorsing in Britse skole toon dat gemiddeld 16 leerders per jaar selfmoord pleeg as gevolg van die feit dat hulle getreiter is. Nieu-Seeland se jeugselfmoordsyfer is die hoogste ter wêreld. ‘n Studie wat in Nieu-Seeland gedoen is, toon dat treitering ‘n bydraende faktor is tot hierdie hoë selfmoordsyfer (Rassool 2002 : 1; Landman 2005 : 2).

Volgens Roland (2002 : 64) en Kapp (2001 : 118) bestaan daar ‘n hoë korrelasie tussen depressie en selfmoordgedagtes asook pogings tot selfmoord. Salmivalli (2004 : 1) dui

aan dat die korrelasie tussen treitering en depressie, as 'n psigologiese gevolg van treitering, baie hoog is. Die hoë korrelasie tussen treitering en depressie en selfmoordgedagtes of selfmoord, bied 'n verklaring vir navorsing wat aantoon dat leerders selfmoord pleeg as gevolg van treitering (sien Rassool 2002 : 1 en Landman 2005 : 2 hierbo).

Volgens *Effects of Bullying and Effects of Stress* (2005 : 7) kan die toorn en woede wat die slagoffer ervaar weens treitering, daartoe lei dat hy homself skade aandoen deur dwelmmisbruik, pogings tot selfmoord, of selfmoord. Ferrell-Smith (2004 : 4) waarsku egter dat 'n begeerte om selfmoord te pleeg of 'n poging tot selfmoord gewoonlik afhang van verskillende bydraende faktore. Wanneer treitering as die hooforsaak geïdentifiseer word, moet dit gegrond wees op onomstootlike, beskikbare getuienis, byvoorbeeld 'n selfmoordnota of die uitslag van 'n ondersoek of 'n onderhoud na 'n selfmoord of 'n poging tot selfmoord.

Dit is ook belangrik om te onderskei tussen endogene depressie en reaktiewe depressie. Endogene depressie word geassosieer met geestesversteuring of sielsiekte, terwyl reaktiewe depressie 'n reaksie is op 'n eksterne gebeurtenis. Depressie wat die gevolg is van treitering, word geklassifiseer as reaktiewe depressie (*Effects of Bullying and Effects of Stress* 2005 : 5).

In 1997 het die sestienjarige Evan Ramsey van Alaska, 'n klasmaat en die skoolhoof doodgeskiet nadat hy herhaardelik gespot en geterg is deur ander leerders. Treitering is ook geïdentifiseer as die hooforsaak of beweegrede waarom Eric Harris en Dylan Klebold, wat slagoffers van langdurige treitering was, twaalf leerders en 'n opvoeder in 1999 by Colombine High School in Colorado doodgeskiet het. Gedurende 'n tydperk van agtien maande het twaalf skietvoorvalle by skole in die VSA voorgekom. In 75% van hierdie gevalle is treitering as die oorsaak geïdentifiseer. Die grootste bloedbad, na die Colombine-insident, het plaasgevind by die Red Lake High School in Minnesota. Die vyftienjarige Jeff Weise het tien persone doodgeskiet en daarna selfmoord gepleeg. Hy is beskryf as 'n alleenloper en is herhaardelik deur ander leerders geterg (Landman 2005 : 2, 3; Sheehan 2002 : 3). Op 29 Junie 1984 het 'n 16-jarige Bloemfonteinse skoolseun 'n 18-jarige seun doodgeskiet. Daar was 'n lang aanloop tot die skietvoorval aangesien daar geruime tyd voor die voorval 'n gespanne verhouding tussen die twee seuns was –

die oorledene het die jonger, kleiner en sensitiewe seun oor 'n lang tydperk herhaaldelik verneder en geïntimideer (S v T 1986 (2) SA 112 (0)).

'n Studie deur Linda Richter het bevind dat kinders wat getreiter word, die begeerte het om skade aan te doen of beheer uit te oefen, uit weerwraak vir die feit dat hulle getreiter is (Richter et al. 2000 : 1 - 3). Slagoffers van treitering tree dikwels self op indien opvoeders en skoolbestuurders nie ingryp nie. Onderdrukte toorn en woede teenoor die boelie kan lei tot uitbarstings van geweld, waarvan bogenoemde gevalle voorbeelde is (Landman 2005 : 2; Elliot 2002 : 4; Maree 2005 : 29; Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 7).

2.8.1.3 Sosiale gevolge

Volgens Hazler (1996 : 15) is emosionele en sosiale probleme as gevolg van treitering, probleme wat die meeste voorkom by slagoffers van treitering. Sosiale probleme as gevolg van treitering behels onder andere: onttrekking; teruggetrokkenheid; verlies van vriendskappe; sosiale isolasie en uitsluiting; gebrek aan sosiale vaardighede; die slagoffer voel verstote en verwerp; vervreemding van die slagoffer; slagoffers ontwikkel 'n weersin in hulle sosiale omgewing. (Hazler 1996 : 15; Banks 1997 : 2, 3; Squelch 1998 : 4; Beane 1999 : 11 - 13; Rigby 2003 : 3).

Wanneer 'n leerder of slagoffer homself onttrek, is hy onwillig om betrokke te raak in sosiale verhoudings veral ten opsigte van sy portuurgroep. Hulle raak so in hulle eie gedagtes versonke dat hulle belangstelling verloor in enige sake wat hulle nie persoonlik raak nie (Kapp 2001 : 118). Lawson (1994 : 29, 30) dui aan dat hierdie leerder kan ontwikkel in 'n nors ongesellige en stuurs persoon. Dit kan daartoe lei dat hy naderhand niks meer positiefs kan doen nie en die meeste van die tyd by die huis bly en niks doen nie. Dit kan egter ook gebeur dat hy na 'n fantasiewêreld ontvlug deur voortdurend televisie te kyk of rekenaarspeletjies te speel. Op dié manier is hy tydelik iemand anders en kan hy die swak selfbeeld 'n ruk opsy skuif. Familie-uitstappies, naskoolse aktiwiteite en besoeke by vriende wat eens vir hom lekker was, is nou 'n beproewing en hy verkies om tuis te bly. Volgens Beane (1999 : 11) is sosiale onttrekking dikwels die gevolg van gevoelens van: depressie; angstigheids; verwerping; swak selfvertroue; vervolgingswaan en onwaardigheid.

Die weersin wat die leerder ontwikkel jeens die sosiale omgewing, kan veroorsaak dat die leerder ook 'n teensin ontwikkel in die skoolopset en dus baie afwesig gaan wees en nog meer gaan vereensaam en homself sodoende isoleer (Rigby 2003 : 3).

Wanneer 'n slagoffer sosiaal uitgesluit word, is die doel van die boelie om die slagoffer te beperk en sosiaal geïsoleerd en minderwaardig te laat voel (Rassool 2002 : 1). Volgens Banks (1997 : 3) word die slagoffer se sosiale isolasie vergroot deurdat ander leerders van die portuurgroep nie met die slagoffer geassosieer wil word nie aangesien dit afbreuk sal doen aan die ander leerders se status – hulle wil ook nie die risiko loop om self getreiter te word nie.

Dogters maak meer gebruik van sosiale uitsluiting as seuns. Dogters sal byvoorbeeld die slagoffer op 'n subtiele manier uitsluit van spesifieke sitplekke in die eetsaal, hulle sal die slagoffer ignoreer op die speelgrond en die slagoffer uitsluit wanneer uitnodigings vir oorslaappartyjies gerig word. Daarteenoor is seuns se benadering nie so subtiel nie. Seuns toon 'n geneigdheid om die slagoffer openlik te beledig in plaas daarvan om die slagoffer te ignoreer (Kidshealth 2004 : 2).

2.8.1.4 Opvoedkundige gevolge

Navorsing toon dat leerders wat getreiter word, bang is of selfs weier om skool toe te gaan. Hierdie leerders vind dit ook baie moeilik om in die klas te konsentreer. Die rede hiervoor is dat die slagoffer alleen voel, depressief is en bang en desperaat is. Geen navorsing bestaan egter wat 'n antwoord verskaf op die vraag waarom sekere slagoffers akademies sukkel terwyl ander slagoffers goed presteer nie (Ferrell-Smith 2004 : 4).

Krige et al. (2000 : 10) sonder die volgende negatiewe, opvoedkundige gevolge van treitering uit: onttrekking van skoolaktiwiteite; vrees om vrae in die klas te vra; onvermoë om op werk te konsentreer; maak nie die onderwyser daarop attent as hulle nie verstaan nie omdat hulle bang is om geterg te word; onderprestasie – dit kom soms voor of hulle “onnosel” is.

Slagoffers van treitering kan ernstige skoolfobie ontwikkel. Die vooruitsig van skool toe gaan is vir hulle so vreesaanjaend dat hulle smeek of dreig om nie te gaan nie. Hulle kan

selfs fisies siek word wanneer die ouers daarop aandrang dat hulle moet skool toe gaan. Ongeveer 7% van die graad 8-leerders in die Verenigde State van Amerika is ten minste een dag per maand afwesig as gevolg van treitering. Navorsing wat in Australië gedoen is, het getoon dat leerders wat getreiter word meer afwesig is as leerders wat nie aan treitering onderworpe is nie. Daar is ook 'n hoë korrelasie tussen die vlak van afwesigheid en die intensiteit van die treitering. In die geval van leerders wat weekliks getreiter word, was 19% van die seuns en 25% van die dogters afwesig weens die treitering. In die geval van leerders wat minder dikwels getreiter is, was 4% van die seuns en 12% van die dogters afwesig weens treitering. Slagoffers van treitering by die skool, vra dikwels om siekekamer toe te gaan as gevolg van maagongesteldheid of hoofpyn of versoek selfs om huis toe te gaan. Hierdie veelvuldige afwesigheid van klasse, het weer 'n negatiewe uitwerking op skoolwerk en skoolprestasie (Lawson 1994 : 30; Rigby 2003 : 5; Kidshealth 2004 : 1; Sharp en Smith 1994 : 2).

Leerders wat by die skool getreiter word, verkeer soms voortdurend in 'n toestand van vrees, bevind hulle in 'n negatiewe omgewing en dink gedurig aan die volgende aanval deur die boelie. Dit is nie moontlik om te konsentreer en effektief te leer in hierdie omstandighede nie en hul skoolwerk gaan agteruit. Hulle kan soms nie tuiswerk ingee nie aangesien hul boeke deur die boelie afgevat is. Uit vrees dra hulle liewers self die blaam daarvoor en rapporteer nie die boelie nie. Nagmerries en slapeloosheid as gevolg van treitering, veroorsaak dat hulle uitgeput skool toe gaan wat ook negatief inwerk op hulle skoolwerk. Dit kan soms so ernstig wees dat 'n leerder 'n graad druipe. Die emosionele en fisiese uitwerking van die treitering veroorsaak dat die leerder nie die geestelike krag het om op sy studies te fokus nie en ook nie meer omgee of hy gaan slaag of nie. Slagoffers van treitering in sekondêre skole kan selfs hulle vakke sodanig kies dat hulle op die manier sekere individue sal vermy. (Lawson 1994 : 31; Banks 1997 : 5; Gurian 2005 : 7 - 8; Sharp en Smith 1994 : 2).

Volgens Hazler (1996 : 16) kan treitering daartoe lei dat die slagoffer kies om die skool te verlaat om sodoende uit die situasie te ontsnap. Alhoewel sommige leerders of slagoffers in die skool bly, verloor hulle totaal belangstelling in die skool en die skoolwerk.

Negatiewe stres, wat die gevolg is van treitering, kan ook simptome negatief inwerk op akademiese prestasie byvoorbeeld: vergeetagtigheid; swak konsentrasie; 'n geheue wat afwisselend funksioneer (Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 2).

Verskeie faktore kan akademiese agteruitgang en swak skoolprestasie tot gevolg hê. Treitering kan dus een van baie oorsake van akademiese agteruitgang wees. Dit is dus belangrik om eers die emosionele en kognitiewe redes vir die akademiese agteruitgang te bepaal om seker te kan wees wat die hooforsaak van die probleem is (Beane 1999 : 12).

By die fisiese en psigologiese gevolge van treitering, is die rol van negatiewe stres as gevolg van treitering aangetoon. Negatiewe stres as gevolg van treitering het ook 'n invloed op die leerder se gedrag en lei dikwels tot huilerigheid, geïrriteerdheid, hipersensitiwiteit en groter afhanklikheid van dwelms. Negatiewe stres werk ook negatief in op die leerders se persoonlikheid, hierdie leerders openbaar min selfvertroue, 'n lae selfbeeld asook 'n verlies van selfagting en selfliefde (Effects of Bullying and Effects of Stress 2005 : 2). Hierdie gevolge het 'n nadelige uitwerking op die leerder se skoolbywoning, skoolprestasie en sy algemene geluk.

Alhoewel die uitwerking van treitering op die slagoffer se gedrag ook deel gevorm het van die bespreking van die fisiese, psigologiese, sosiale en opvoedkundige gevolge, meld Lawson (1994 : 30 – 32) ook nog die volgende gedragsprobleme wat die gevolg kan wees van treitering, naamlik aggressiewe gedrag – die slagoffer word fyngemoed en strykerig; asook diefstal – die slagoffer sal selfs steel om te voldoen aan die boelie se versoeke om byvoorbeeld geld van die slagoffer te ontvang in ruil daarvoor om nie getreiter te word nie; en regressie – die slagoffer beweeg terug ten opsigte van sy ontwikkeling deur byvoorbeeld weer meer afhanklik te word of selfs weer te begin duimsuig. Hierdie gedragsprobleme is nadelig vir die leerder se welsyn op skool en werk stremmend in op sy ontwikkeling.

2.8.2 Die gevolge van treitering vir die boelie, omstanders en die skoolgemeenskap

Soos gemeld, is dit nie slegs vir die slagoffer(s) wat treitering ernstige langtermyngevol-

ge kan hê nie, maar ook vir die boelie, die omstanders en vir die skoolgemeenskap as geheel.

Navorsing toon dat leerders wat volhardende boelies was op die ouderdom van twaalf jaar, 'n tweekeer groter kans het om op ouderdom 24 reeds aan 'n strafregtelike oortreding skuldig te wees as leerders wat nie boelies was nie. Hulle het ook 'n vier keer groter kans om gewoonte-oortreders te word. Indien hulle nie hulp kry nie, kan hierdie negatiewe gesindhede en houdings steeds deel van hulle karakter wees wanneer hulle die volwasse lewe en die huwelik betree of wanneer hulle self ouers word – gevolglik vind dit uiting in die treitering van hulle huweliksmaats en hulle kinders. Hulle kan selfs hierdie treiteringgedrag voortsit in hul werksituasie. In die boelie se geval is die kans ook groter om die volgende te ervaar: huweliksprobleme; egskeiding; probleme met kindersorg; drankmisbruik; werksprobleme; psigiatriese disorganisasie; aggressiewe gedrag asook anti-sosiale gedrag (Lawson 1994 : 18; Hepburn en Roher 2004 : 455; Sharp en Smith 1994 : 2; Bully B'ware – more information about bullying 2005 : 4). Volgens Beane (1999 : 5) het 25% van die volwassenes wat as kinders boelies was, 'n kriminele rekord wanneer hulle dertig jaar oud is. Hierteenoor het 5% van die volwassenes wat nie boelies was nie, 'n kriminele rekord.

Behalwe dat leerders wat treiter, geneig is om meer by negatiewe aktiwiteite betrokke te raak (sien hierbo) toon navorsing ook dat boelies meer geneig is om te druipe of om die skool voortydig te verlaat (Ferrell-Smith 2004 : 4).

Treitering het nie slegs 'n negatiewe en skadelike uitwerking op boelies en die slagoffers van treitering nie, maar ook op hul vriende, familie, onderwysers en ander leerders (omstanders) wat die treitering aanskou. Ouers is dikwels kwaad en gefrustreerd, want hulle verstaan nie waarom hulle kind getreiter word nie. Dit is ook baie moeilik vir ouers om die situasie te verwerk en te ervaar. Hulle voel ook hulpeloos omdat hulle nie weet hoe om hulle kind by te staan en te help nie, veral as die skool nie die slagoffer en die ouer ondersteun nie. Omstanders wat die treitering aanskou, voel dikwels skaam en skuldig omdat hulle nie die treitering probeer stop nie. Dit lei tot ontsteltenis en angs by die omstanders. Omstanders is soms bang om tussenbeide te tree uit vrees dat hulle die volgende slagoffer kan word. Die uitwerking van die treitering op die omstanders se gemoed kan 'n blywende en permanente negatiewe indruk (letsel) laat wat hulle hul

hele lewe bybly (Krige et al. 2000 : 11; Lawson 1994 : 18; Bully B'ware – more information about bullying 2005 : 2).

Treitering het ook 'n negatiewe uitwerking op die skoolklimaat. Volgens Mawdsley (2005 : 2) skep treitering 'n algemene negatiewe skoolklimaat (wat die sosiale klimaat insluit) van spanning en intimidasie waar angs en spanning hoogty vier. Dit werk ook remmend in op onderrig en leer in die skool en skep 'n leeromgewing wat negatief inwerk op onderrig en leer. Die korrelasie tussen treitering en die skoolklimaat blyk ook duidelik uit navorsing wat gedoen is in New Jersey. In 'n skool wat 'n voorkomende treiteringbeleid geïmplementeer het, het treitering met sewe persent afgeneem. Honderd persent van die opvoeders het aangetoon dat daar ook 'n verbetering in die algemene skoolklimaat was (Sheehan 2002 : 1, 2).

Die identifisering van die vier kategorieë van gevolge van treitering is van groot belang vir hierdie studie aangesien hierdie vier kategorieë gevolge, terselfdertyd ook vier vorme van skade aandui wat die gevolg kan wees van treitering. In die deliktereg veral, speel skade 'n groot rol. Soos reeds gemeld is die deliktereg een van die regsbronne waar die regsreëls wat die bestuur van treitering rig, geïdentifiseer moet word. Daar sal dus vorentoe ondersoek moet word of die deliktereg remedies bied vir al vier hierdie tipes skade. Saakskade word in die treiteringliteratuur as deel van fisiese skade gekategoriseer.

2.9 TREITERING BINNE DIE SUID-AFRIKAANSE KONTEKS

Daar is reeds gemeld dat die fenomeen “treitering” nog nie intensief in Suid-Afrika nagevors is nie. Tog is dit belangrik om die fenomeen wel in Suid-Afrikaanse konteks te plaas, gegrond op navorsing wat wel in Suid-Afrika gedoen is, asook op internasionale navorsing van die fenomeen en op kennis van faktore wat aanleiding gee tot treitering. Navorsers aanvaar dat internasionale navorsing ten opsigte van die elemente van treitering, soos die omskrywing van die begrip “treitering”, kenmerke van treiteringgedrag, vorme van treitering, profiele van boelies, slagoffers en omstanders en die gevolge van treitering ook op die Suid-Afrikaanse situasie van toepassing is. Daar kan wel van land tot land beduidende verskille voorkom ten opsigte van die faktore wat treitering veroorsaak alhoewel daar ook baie ooreenkomste is. Dieselfde geld ook vir die

houding van opvoeders jeens treitering. Die verskillende fasette van die frekwensie van treitering kan ook verskil van land tot land alhoewel daar 'n hoë korrelasie bestaan tussen die frekwensie in verskillende lande. Navorser fokus in hierdie afdeling op die frekwensie van treitering in Suid-Afrika asook op faktore wat treitering spesifiek in Suid-Afrikaanse skole kan aanwakker of kan aanleiding gee tot treitering:

- As die navorsing ten opsigte van die frekwensie (omvang) van treitering in Suid-Afrika met die internasionale frekwensie vergelyk word, kan die afleiding gemaak word dat die voorkoms daarvan in Suid-Afrika ook hoog is (sien 2.7). Die inligting ten opsigte van die frekwensie in Suid-Afrikaanse skole is hoofsaaklik verkry van leerders en opvoeders. Gesien teen die agtergrond van die moontlike lae kennisvlak en ongeërgde houding van sommige opvoeders, kan die inligting wat van opvoeders ingewin is moontlik onakkuraat wees – die voorkoms van treitering kan moontlik hoër wees as wat aangedui is. Weens die moontlike lae kennisvlakke aangaande treitering in skole word leerders ook nie voldoende ingelig daaromtrent nie. Inligting wat van leerders verkry word, kan dus moontlik ook onakkuraat wees – die voorkoms van treitering kan moontlik hoër wees as wat deur leerders aangedui word, want die boelie se optrede word dalk nie deur die leerders as treiteringgedrag herken nie. Gepaardgaande hiermee is die internasionale siening dat voorvalle van treitering onderrapporteer word, moontlik weens vrees vir intimidasie.
- Daar bestaan 'n houding van ongevoeligheid by Suid-Afrikaanse opvoeders teenoor treitering. Sommige van hulle sien nog nie treitering as 'n verskynsel wat veroordeel of afgekeur moet word nie (De Wet 2004a : 44). Aangesien min navorsing oor die verskynsel in Suid-Afrika gedoen is en opvoeders nog nie op groot skaal intensief opgelei is ten opsigte van die fenomeen nie, beskik opvoeders ook moontlik oor min kennis van die fenomeen “treitering”. Die negatiewe houding van sommige opvoeders het implikasies vir die hantering en bekamping van treitering in Suid-Afrikaanse skole. Dit kan die benadering ten opsigte van toesighouding (sorgsaamheidsplig) negatief beïnvloed. As gevolg van sommige opvoeders se ongeërgde houding ten opsigte van treitering, sal hulle byvoorbeeld nie ingryp wanneer treitering plaasvind nie. Weens die moontlike min kennis ten opsigte van die fenomeen kan 'n opvoeder byvoorbeeld nie 'n sekere vorm van treiteringgedrag herken nie. Opvoeders met 'n negatiewe benadering of houding jeens treitering, kan

ook nie geskikte rolmodelle vir leerders wees nie, want hulle dra nie die boodskap uit dat treitering afkeurenswaardig is nie. Die negatiewe houding en moontlike gebrek aan kennis kan dus daartoe bydra dat die probleem van treitering vererger.

- Volgens Stephenson en Smith (2002 : 15) en O' Moore et al. (1997 : 158) kom treitering beduidend meer voor in skole wat geleë is in minderbevoorregte areas as in skole in bevoorregte areas. Volgens O' Moore et al. (1997 : 159) is die frekwensie ook beduidend hoër in skole met lae sosio-ekonomiese status. Hierdie navorsingsresultate is ook van toepassing in Suid-Afrika. Baie Suid-Afrikaanse skole is geleë in minderbevoorregte areas en is ook skole met 'n lae sosio-ekonomiese status. Collings en Magojo (2003 : 125 - 126) wys ook op die verband tussen lae sosio-ekonomiese status en die voorkoms van gewelddadigheid soos byvoorbeeld in minderbevoorregte areas in Suid-Afrika waar hoë vlakke van armoede en werkloosheid heers en waar daar 'n aftakeling voorkom van tradisionele stamverwantskap en gesinsstrukture. Gewelddadigheid en aggressie kan – soos reeds aangedui – ook manifesteer as treitering. Die hoë voorkoms van minderbevoorregte areas en areas met lae sosio-ekonomiese status, kan dus wel 'n invloed hê op die frekwensie van treitering in Suid-Afrika.
- As gevolg van Suid-Afrika se apartheidsverlede is rassisme ingebed in die Suid-Afrikaanse kultuur. Dit het daartoe gelei dat rasgedrewe treitering toegeneem het in Suid-Afrikaanse skole nadat integrasie by skole plaasgevind het. (Krige et al. 2000 : 3). Dit blyk ook uit 'n verkennende studie deur De Wet, van die gedrukte media, dat rassisme feitlik algemeen voorkom in Suid-Afrikaanse skole (De Wet 2001 : 15). Volgens Rademeyer is daar geen statistiek in Suid-Afrika beskikbaar wat die aantal rasgedrewe voorvalle in skole weergee nie. Rasgedrewe voorvalle in Suid-Afrikaanse skole word volgens Rademeyer moontlik opgeblaas en kom moontlik nie op so 'n groot skaal voor as wat voorgegee word nie (Rademeyer 2003 : 8). Navorsing in die VSA en Brittanje toon dat die voorkoms van rasgedrewe treitering daar baie hoog is (Birmingham City Council 2005 Section 1 : 2). Gebaseer op hierdie navorsing en gesien teen die Suid-Afrikaanse apartheidsverlede, stem navorser saam met De Wet en Krige et al. en glo ook dat die voorkoms van rasgedrewe treitering in Suid-Afrikaanse skole wel hoog kan wees.

- Hoë vlakke van geweld kom veral voor onder Suid-Afrikaanse hoërskoolseuns. Daar is ook verskeie studies wat dui op hoë vlakke van geweld onder hoërskooldogters (Collings en Magojo 2003 : 125 - 131). 'n Studie deur Fineran (2001 : 216) korreleer met bogenoemde. Laasgenoemde studie dui aan dat 36% van die leerders slagoffers was van geweld deur mede-leerders en dat 28% self geweld toegedien het. 'n Studie deur Collings en Magojo (2003 : 129) onder hoofsaaklik swart hoërskoolseuns in die Durban-omgewing, het getoon dat 78,8% van die seuns 'n geskiedenis van gewelddadige gedrag het en dat 8,2% van hulle al moord gepleeg het. Volgens Krige et al. (2000 : 7) en Varnava (2002 : 5 - 12) is kinders – wat opgroei in 'n gemeenskap waar geweld algemeen voorkom asook waar hulle daaglikse blootstelling aan aggressiewe gedrag en magsmisbruik ervaar – daartoe geneig om hulle geskille te besleg deur gebruik te maak van aggressiewe metodes soos treitering.
- Daar is 'n sterk moontlikheid dat outoritêre skoolkulture wel nog bestaan in sommige skole in Suid-Afrika. Navorsing deur Mac Donald en Swart (2004 : 1 - 26) asook navorsing deur Leach (2002 : 108), Kamupingene (2002 : 9) en Tafa (2002 : 24) in swart skole, bevestig hierdie siening van navorser. Volgens Mac Donald en Swart se navorsing – wat in 'n voormalige Model C-skool in Gauteng gedoen is – maak die eienskappe van 'n outoritêre skoolkultuur dit onmoontlik om treitering suksesvol te beheer en te bekamp aangesien sodanige skoolkultuur nie 'n hoë prioriteit plaas op waardes soos omgee, respek, kollegialiteit en samewerking nie. 'n Outoritêre skoolkultuur sal dus die voorkoms van treiteringgedrag aanhelp (Mac Donald en Swart 2004 : 1 – 26). Volgens Leach (2002 : 108) is 'n outoritêre skoolkultuur nog 'n nalatenskap van die Engelse Viktoriaanse skool en floreer geslagsgeweld in 'n outoritêre skoolkultuur. Hierdie faset is volledig bespreek onder 2.6.2.4. Dit is ook belangrik om te meld dat treitering kan manifesteer as seksuele misbruik wat deel vorm van geslagsgeweld. Outoritêre skoolkulture kan dus 'n teelaarde skep vir seksuele treitering. Aangesien daar 'n sterk vermoede is dat outoritêre skoolkulture nog in sommige Suid-Afrikaanse skole bestaan, en geslagsgeweld volgens Leach in outoritêre skoolkulture floreer, kan daar wel gesê word dat geslagsgeweld moontlik ook nog deel uitmaak van Suid-Afrikaanse skoolkulture.

Op grond van bogenoemde kan gesê word dat navorsing wel daarop dui dat die voorkoms van treitering ook hoog is in Suid-Afrika en dat daar spesifieke faktore is wat treiteringgedrag in Suid-Afrika kan aanmoedig en meehelp om die frekwensie (voorkoms) daarvan in Suid-Afrika te verhoog.

2.10 AFSLUITING

Die kennis van die fenomeen “treitering” wat in hierdie hoofstuk saamgevat is, is soos reeds gemeld onontbeerlik vir die identifisering van die regsreëls en die samestelling van die onderhoudsvrae asook vir die beskrywing van die daaropvolgende regsimplikasies. Die geïdentifiseerde regsreëls word hierna (hoofstuk 3) in die vorm van ‘n regsraamwerk aangebied.